

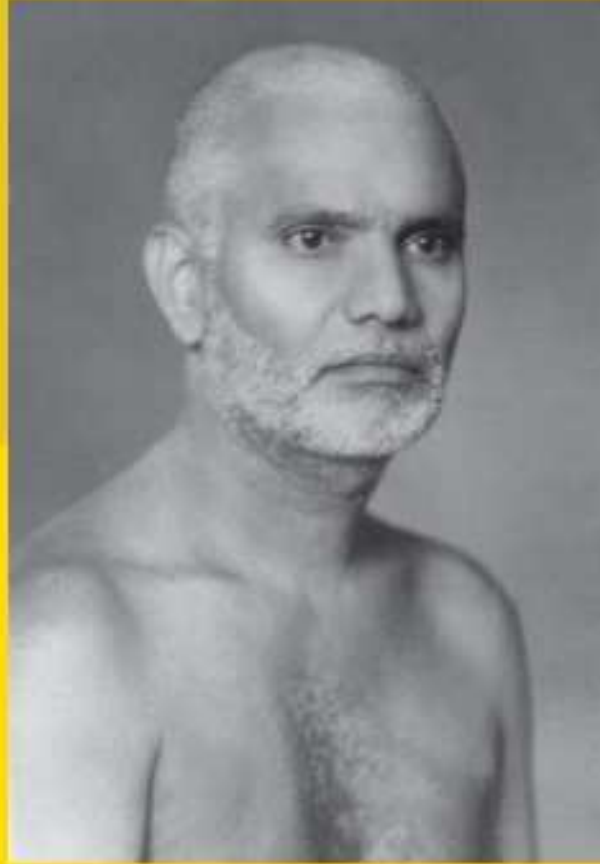

प्रकाशित हर मासनी १० तारीखे
वार्षिक लवाजम રૂ. ૫૦/-

हरिभाव

વર્ષ : ૧૮ - અંક : ૪

જાન્યુઆરી, ૨૦૧૪

રેકર્ડ સ્મરણ કરે અને માનવી સ્મરણ કરે, એ બંનેમાં આસમાન જમીનનો ફરક છે. એક નિર્જીવ છે જ્યારે બીજું ચેતનવાળું પ્રાણી છે. આપણી સાધનાના સ્મૃતિશાસ્ત્રમાં જપને જપયોગ કહેલો છે. અને એના આધારથી અનેકના જીવનનું પરિવર્તન થયેલું છે. ભાવનાપૂર્વક જપનો હેતુ મનમાં દૃઢાવીને જ્ઞાનપૂર્વક જપનો જે આશ્રય લે છે, તેને તે જરૂર ફળી શકે છે.

'પગલે પગલે પ્રકાશ', ચોથી આવૃત્તિ, પૃ. ૧૦૯

- શ્રીમોટા

જીવન જીવવું એ જ સાધના છે.
માનવીય જીવનમાં શુદ્ધિ જ શક્તિ છે.
જીવન જીવતાં જીવતાં ઈંદ્રિયોની જેટલી
શુદ્ધિ કરી શકાય તેટલી કરવી, એ જ સાધના છે.
શુદ્ધિનો અર્થ પાવિત્ર્યવાદ નથી.
તેમાં બાહ્યાચારનો આગ્રહ નથી.

- વિમલા ઠકાર

‘અવધુત પ્રસાદી’, ત્રીજી આવૃત્તિ, પૃ. ૬૬

રજિ. ઓફિસ :

બી/પ, સ્વસ્તિક એપાર્ટમેન્ટ, નારાયણનગર,

પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭

ફોન : (૦૭૯) ૨૬૬૨૦૭૫૪

‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ દ્વારા પ્રકાશિત જીવનવિકાસની ભાવના પ્રસારતું માસિકપત્ર

હરિભાવ

સંપાદક : પ્રભુદાસ જાની

સહાયક : વિવેક દેસાઈ

ટ્રસ્ટીમંડળ

શ્રી ગિરીશ પંડ્યા (મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી)

શ્રી પ્રભુદાસ જાની

શ્રી વિવેક દેસાઈ

શ્રી બીરેન પટેલ

શ્રીમતી દર્શિની સુનીલ ઉપાધ્યાય

શ્રીમતી નીમા મીનેષ અમીન

વર્ષ : ૧૮

અંક : ૪

જાન્યુઆરી, ૨૦૧૪

અનુક્રમ

૧. પ્રાણાયામ-કુંડલિની વિશે ..... શ્રીમોટા ૪
૨. સત્પુરુષ દ્વારા જીવાત્માની શુદ્ધિ ..... શ્રીઉપાસની બાબા ૫
૩. જેઓ તલવાર વાપરશે તેઓ
તલવારથી મરશે-બાઈબલ ..... પરમહંસ યોગાનંદ ૮
૪. જેલજીવનના લાભાલાભ ..... શ્રીમોટા ૧૦
૫. ઈસ્લામનાં અરકાન (કર્તવ્યો) ..... ઈકબાલ મનસુરી ૧૧
૬. સ્વસ્થ રહેવું મહત્ત્વનું છે ..... શ્રી બિપીનભાઈ ગામી ૧૪
૭. સંત જીવનની પીઠિકા ..... શ્રી મારુતિસિંહ ઠાકોર ૧૬
૮. પરસ્પર ભાવના રાખો ..... શ્રીમોટા ૧૮
૯. જીવન્મુક્તિનાં સાત સોપાન-૫ (સંપૂર્ણ) .... શ્રી પ્રેમ અવધૂત ૨૦
૧૦. પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથેનાં સંસ્મરણો (૨) શ્રી મંજુલાબહેન મહેતા ૨૨
૧૧. પ્રેરક વિભૂતિ મહાત્મા ગાંધી-૪ ..... શ્રીમોટા ૨૩
૧૨. એકાંતના લાભ ..... સ્વામી પ્રકાશાનંદજી ૨૪

લવાજમ

ભારત પરદેશ (એરમેઈલથી)

વાર્ષિક : રૂ. ૫૦/- રૂ. ૬૦૦/-

આજીવન : રૂ. ૫૦૦/- રૂ. ૬૦૦૦/-

પત્રવ્યવહાર/લવાજમ/ભેટ/મોકલવા માટે
‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’

૧૧, દાદા રોકડનાથ સોસાયટી,
નારાયણનગર, છેલ્લા બસ સ્ટેન્ડ પાસે,
પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭
ફોન : (૦૭૯)૨૬૬૩૫૮૭૩

ભેટની રકમ ઈન્કમટેક્સ એક્ટની
ક્લમ ૮૦(જી) (૫) નીચે કરરાહતને પાત્ર છે.
ચેક/ડીડી ‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ ના નામે લખવો

ઈ-બેંકિંગ માટે :

બેંકનું નામ : યુકો બેંક, નારાયણનગર બ્રાંચ

ખાતાનું નામ : હરિવાણી ટ્રસ્ટ

સેવિંગ્સ ખાતા નં.: ૧૬૮૭૦૧૦૦૦૦૩૦૮૮

બેંક દ્વારા રકમ મોકલતાં તેની સ્લીપ, નામ, સરનામું
અને ફોન નંબર સાથે વિગત અમોને મોકલશોજી

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત ફોન : (૦૨૬૧) ૨૭૬૫૫૬૪

ટાઈપ સેટિંગ : અર્થ કોમ્પ્યુટર, (૦૭૯)૨૭૫૪૩૬૯૯

* Subject to Ahmedabad Jurisdiction

જ્ઞાનદાન

પૂજ્ય શ્રીમોટાની અનન્યભાવે સેવા કરનાર, અનેક
સ્વજનોને શ્રીમોટાનો સંપર્ક કરાવવામાં નિમિત્ત બનનાર
અને અમદાવાદનાં સ્વજનોમાં સદ્ગત દંપતી શ્રી
કુમુદબહેન અને શ્રી શશિકાંત રાવજીભાઈ પટેલની
પુણ્યસ્મૃતિમાં તેમનાં પાલકપુત્રી સમા શ્રીમતી હેમીની
દક્ષેશકુમાર શાહ (યુ.એસ.એ.) તરફથી જાન્યુઆરીના
‘હરિભાવ’માં સહયોગ આપવાની પ્રણાલિકા અનુસાર આ
વર્ષે પણ સહયોગ આપતાં અમો તેમના ઘણા ઘણા
આભારી છીએ.

-સંપાદક

પ્રાણાયામ એક પ્રકારની યોગની પ્રક્રિયા છે, વિધિ છે. પ્રાણાયામની એ પદ્ધતિથી પ્રાણને એવી રીતે સંયમમાં પ્રગટાવી શકાય છે કે જેથી કરીને પ્રકૃતિને વશ કરવામાં મદદ મળે છે. પ્રકૃતિ એટલે દ્વંદ્વ ને ગુણ. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, અહમ્ આદિમાં પ્રકૃતિ રાયતી હોય છે, તેનો આધાર પ્રાણ ઉપર છે, અને પ્રાણનો આધાર શ્વાસ છે. પ્રકૃતિનું ઊર્ધ્વગમન કરવામાં આ પ્રાણાયામ બહુ મોટો ભાગ ભજવે છે. વળી, એ ટૂંકા ગાળામાં બની શકે એવું છે. પ્રાણાયામ એક રીતે સહેલામાં સહેલો પણ મારી સમજણ પ્રમાણે એ અઘરામાં અઘરો માર્ગ છે.

સંસારી કે ગૃહસ્થી માણસ, ઉપર જણાવ્યું તે અર્થમાં પ્રાણાયામ નહિ કરી શકે. એક સામાન્ય અર્થમાં તમારે પ્રાણાયામ કરવો હોય તો ભલે કરો, પણ જેને પ્રકૃતિનું ઊર્ધ્વગમન કરવું છે તે બાબતમાં ગૃહસ્થી-જીવનમાં એ પ્રકારના પ્રાણાયામની શક્યતા નથી એવી મારી પાકી સમજણ છે.

નૈષ્ટિક બ્રહ્મચર્ય-એકધારું જીવંત પ્રકારનું, ચેતનવંતું જેના જીવનમાં પ્રગટેલું છે, એ જ માણસ આવી જાતના પ્રાણાયામ કરવાની શક્યતાવાળો છે, કારણ એ છે કે પ્રાણાયામમાં મુખ્ય આધાર છે શ્વાસ. ત્યારે એનાં ફેફસાં એવાં પ્રકારનાં હોવાં જોઈએ કે શ્વાસ લેવામાં, શ્વાસ મૂકવામાં તેમ જ ફેફસાંની અંદર શ્વાસને એકધારો ટકાવવામાં જે સ્થિતિ જોઈએ તે માત્ર બ્રહ્મચર્યની સ્થિતિમાં જ રહેતી હોય છે, એટલું જ નહિ પણ ફેફસાં શ્વાસથી બિલકુલ મુક્ત થઈ જાય અને એમાં વેક્યુમ (Vacume) પ્રગટે ત્યારે પણ અમુક જાતની એકધારી બેલેન્સિંગમાં એટલે કે સમતુલાની ગતિમાં જરા ફેરફાર ન થઈ શકે એવી સ્થિતિ ગૃહસ્થીનાં ફેફસાંમાં પ્રગટી શકે જ નહિ.

ફેફસાંની ગતિ ઉપર જ - શ્વાસ ઉપર જ આપણા મનુષ્યના જીવનનો આધાર છે, અને આ શ્વાસની ગતિ ઉપર જ કામકોધાદિક છે. આમ કોઈને સમજણ નહિ પડે, પણ આ વૈજ્ઞાનિક જમાનો છે. અત્યંત કામાતુર માણસ હોય તો તેનાં ફેફસાંના શ્વાસની ગતિ તમે સમજી લો. તપાસ કરાવી શકો. તમને તમારી નાડીના ધબકારથી પણ આ સમજાય. એ જ પ્રમાણે મોહ, લોભ, ક્રોધ આદિની તીવ્રતમ અવસ્થામાં કે ગુસ્સામાં હો તો તમારું લોહીનું ફરવું જુદા જ પ્રકારનું હોય. તમારી નાડીથી તમારા શ્વાસ ઉપરથી પણ આ સમજાય. આજે પણ આપણા દેશમાં હજુ એવા માણસો છે કે જેઓને તમારા શ્વાસ ઉપરથી તમારી માનસિક સ્થિતિની સમજણ પડે છે. ભલે તમને એ લોકો કહેતા હોતા નથી પણ એ લોકોને ગતાગમ પડે છે.

મનુષ્યના જીવનનું, જીવવાનું એક મોટામાં મોટું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ જો કોઈ હોય તો તે છે શ્વાસ. આ શ્વાસને જ જિંદગી ગણેલી છે. શ્વાસની અમુક જ પ્રકારની નિયમિતતા જડતાવાળી-ચોકઠાવાળી-જડબેસલાક નથી. એ શ્વાસની અમુક પ્રકારની સ્થિતિ પ્રગટાવવામાં પ્રાણાયામ બહુ મોટો ભાગ ભજવે છે, પણ એ પ્રાણાયામ મારા તમારા જેવા, ગમે તેવા શીખવા બેસે તો લાભને બદલે ગેરલાભ થશે, કારણ કે એવી રીતે એકધારા શ્વાસ લેવા, મૂકવા કરવામાં અને એનું જે પ્રમાણ હોય તે જાળવવામાં આપણે સોએ સો ટકા ચોક્કસ રીતે નહિ પ્રવર્તી શકીએ. એ આપણી તાકાત બહારની વાત છે. એટલે મારી પાસે કોઈ પ્રાણાયામ શીખવા આવે તો હું તો ના જ પાડી દઉં કે મને આવડતું નથી. કોઈ પણ ગૃહસ્થીને કે જે કામકોધાદિકવાળો છે એને હું કોઈ દિવસ પ્રાણાયામ નહિ શીખવું.

આ વાત મારી ચોક્કસ છે. મારી સમજણ છે, એ પ્રમાણે હું તો ભાઈ પ્રવર્ત્યો છું.

કુંડલિની

તમારાં કામકોષાદિક, રાગદ્વેષાદિક, અહમાદિક જ્યાં સુધી મોળાં પડ્યાં નથી ત્યાં સુધી તમે કુંડલિનીને ઉઠાવવાનું કરો તો તે ભયંકર અધોગતિને નોતરવા જેવું છે. એવી સ્થિતિમાં તમે કામકોષાદિકમાં ઘણા વધારે રાચશો.

ભગવાનની ભક્તિમાં એકરસ થઈ જાવ, ભગવાનની ભક્તિમાં જ્યારે આપણને રસ લાગે ત્યારે આપમેળે આ કુંડલિની જાગ્રત થાય છે. મારી પોતાની સમજણ આવી છે. અને એ અનુભવની સમજણથી હું આ કહું છું. આજે ઘણા બધા કુંડલિનીને જાગ્રત કરવા લઈ મંડેલા છે. તેમને લઈ મંડવા દો. વળી, આજે લોકોને મહેનત કર્યા સિવાય, પરસેવો પાડ્યા સિવાય, કોઈના આશીર્વાદથી ઝટ ઝટ મેળવી લેવું છે. આ એક આખી ભ્રમણાત્મક હકીકત છે.

કુંડલિની જાગ્રત થાય તો તેનો હેતુ પહેલાં તો હું જે સમજું છું - મારા પોતાના એક સમુદ્ર આગળ એક નાનકડા બિંદુ જેટલા અનુભવથી મને જે સમજણ પડી છે તે હું તમને કહું છું.

આધ્યાત્મિક સાધનાના પંથમાં ઉચ્ચતર ભૂમિકાઓમાં જતાં જતાં સૂક્ષ્મ પ્રકારનું એક દેવ-દાનવનું યુદ્ધ પ્રગટે છે. આપણાં પુરાણોમાં આ હકીકતનો ઉલ્લેખ આવે છે. ઘણી વાર દેવો દાનવોથી હારી જાય છે. ત્યારે એમને વિષ્ણુ ભગવાન પાસે જવું પડે છે. વિષ્ણુ ભગવાનનું રક્ષણ મેળવી એમની શક્તિ લઈને વળી પાછા યુદ્ધમાં આવે છે. અને દાનવોને હરાવે છે. મારા હિસાબે આ એક પ્રતીક Symbolic expression છે.

ત્યારે એવી જે ઉચ્ચ ભૂમિકાઓમાં આ જે દેવાસુરનું યુદ્ધ સૂક્ષ્મપણે ખેલાતું હોય છે ત્યાં આપણી

હાલની જીવ દશાની જે પ્રકૃતિ છે એનું જોર, એની શક્તિ ત્યાં કામ નહિ લાગે. ત્યાં ભગવાનની શક્તિની જરૂર પડે છે. એ ભગવાનની શક્તિ એ જ કુંડલિની શક્તિ. ભગવાનની ભક્તિ પ્રગટ્યા સિવાય આ શક્તિ જાગી શકતી નથી. એટલે પહેલાં તો ભગવાનની ભક્તિ જાગવી જોઈએ. વળી, ભક્તિ પણ ત્યારે જ પ્રાપ્ત થાય છે કે જ્યારે તમારામાં કામકોષાદિક, રાગદ્વેષાદિક, અહમાદિક ઘણાં મોળાં પડી ગયાં હોય, અને ભગવાનમાં તમારું ચિત્ત લાગ્યું હોય. આ કુંડલિની ત્યારે જ જાગ્રત થાય છે. આપમેળે એ જાગ્રત થાય તે જ ઉત્તમ.

આજે તો જે તે બધું બનાવટી નીકળ્યું છે, ભેળસેળવાળું નીકળ્યું છે. આ કાળ જ એવો છે. કુંડલિની શક્તિ જાગ્રત કરવાનું કે જાગ્રત કરાવી દેવાનું જે કોઈ મહાત્મા લોક કહેતા હોય તો તેવા મહાત્મા લોકોને અમારા હજારો નમસ્કાર છે. પ્રેમભક્તિભાવે જરા કે અવગણના કરીને હું આ વાત કહેતો નથી, પણ મારી સમજણ આ જાતની છે કે જ્યાં સુધી કામકોષાદિક મોળા પડ્યા નથી અને ભગવાનમાં ચિત્ત લાગ્યું નથી ત્યાં સુધી આગળની સાધનાની સૂક્ષ્મ ભૂમિકાઓમાં સાધનાની ઉચ્ચતમ ભૂમિકાઓમાં જે દેવ-દાનવ યુદ્ધ પ્રગટશે ત્યાં ફાવી શકીશું નહિ અને પાછા પડીશું.

સાધનાની ઉચ્ચ અને સૂક્ષ્મ ભૂમિકાઓમાં જે યુદ્ધ આવે છે તે હાલની આપણી પ્રાકૃતિક દશામાં કામ કોષાદિકનું જે યુદ્ધ છે, એ તો તદ્દન નજીવું છે. પેલા ભયંકર યુદ્ધની તો જીવ દશાના માણસોને કલ્પના પણ આવવી શક્ય નથી. એવા સંગ્રામમાં ભગવાનની શક્તિ જ ખપમાં લાગે છે. આ ભગવાનની શક્તિ એ જ કુંડલિની શક્તિ. □

‘શ્રીમોટાવાણી-૮’ પ્ર.આ.પૃ.૨૪

(૨) સત્પુરુષ દ્વારા જીવાત્માની શુદ્ધિ

શ્રીઉપાસની બાબા

સાબુનું કામ મેલ કાઢવાનું હોય છે. તેવી જ રીતે સત્પુરુષનું કામ મળ લેવાનું હોય છે. એક તો આપોઆપ આવે તો લેવાનો, નહિ તો બળજબરીથી લેવાનો. એટલે કે સત્પુરુષ ધોબી જેવા હોય છે, પણ તમે તેમની સાથે સંબંધ રાખો તો મળહરણ કરવાનું કામ તેઓ કરતા રહેશે.

‘મળ’ એટલે જેના યોગે આત્મદર્શનમાં અડચણ થાય છે તે-મળ એટલે કે અનેક કર્મોનાં પાપ. આત્મદર્શન એટલે આપણે પોતે કોણ છીએ એ સમજી લેવું. એ જ મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે. સત્પુરુષ સાબુ પ્રમાણે આત્માના મળ (પાપ)નો નાશ કરે છે. જેમ જેમ મળનું હરણ થતું જાય છે, તેમ તેમ આત્મા ઉજ્જવલ થતો જાય છે. અને પછી આત્મદર્શન થતું જાય છે.

“સદ્ગુરુ ધોબી જ્ઞાનજલ, સાબ સર્જનહાર,
સુરત શિલાંપર ધોઈએ, નિકસે જ્યોત અપાર”

માણસને પ્રત્યક્ષ આત્માનંદ થતો નથી એટલે એ બાહ્ય વસ્તુઓ પોતાની માનીને તેના દ્વારા આનંદ લેવાનો પ્રયત્ન કરે છે, પણ તે બાહ્ય વસ્તુ સંબંધી કંઈ અડચણ હોય તો તેનાથી પણ આનંદ મળતો નથી.

મેલાં કપડાંને ધોબી પાસે ધોવડાવી સ્વચ્છ કપડાં પહેરીએ છીએ. ગંદકીવાળાં વાસણ પાણીથી સાફ કરીને ઉપયોગમાં લઈએ છીએ. કાંકરાવાળા યોખા સાફ કરી પછી ભાત કરીએ છીએ. મુખદર્શનના આનંદ માટે અરીસાને સ્વચ્છ કરીએ છીએ. આ જ પ્રમાણે આપણા આત્મા પર મેલ જામી ગયેલ હોવાથી આત્માનંદ મેળવી શકાતો નથી. અરીસા ઉપરનો મેલ અરીસો પોતે કાઢી શકતો નથી. એ રીતે સ્વધર્માચરણ, ઈશ્વર ભજન, પૂજનાદિ દ્વારા

પોતે પોતાનો મળ સ્વચ્છ કરી ન શકીએ તો આત્મા પરના મેલ કાઢવાની યોગ્યતા જેમણે મેળવી હોય એવા સત્પુરુષ સદ્ગુરુ પાસે આપણે જવું રહે. આવી યોગ્યતા ધરાવતા સત્પુરુષ તમારા આત્મા પરનો મેલ કાઢી તમોને આત્મદર્શન કરાવી દેશે.

બાહ્ય વસ્તુ સ્થૂલ છે. આપણી સ્થૂલ દૃષ્ટિએ તે જોઈ શકીએ છીએ. તેમ છતાં આપણી પીઠ ઉપરનો મેલ આપણે જોઈ શકતા નથી. એ બીજાને દેખાય છે એટલે એને દૂર કરવા માટે બીજાની મદદની જરૂર પડે છે. આવો મળ જોનાર એટલે જ સત્પુરુષ. સત્પુરુષનો તો તે ધર્મ જ હોવાથી તે મળ કાઢી આપે છે.

ભગવાને ગીતામાં કહ્યું છે કે “પરિપ્રશ્નેન સેવયા” સદ્ગુરુને સેવા, પ્રશ્ને ઇત્યાદિથી પ્રસન્ન કર્યા પછી તેઓ ગમે તે રીતે તે મળ કાઢી આપે છે. અરીસામાં કેવુંયે પ્રતિબિંબ પડે તોપણ અરીસાને ધક્કો લાગતો નથી. તે રીતે સત્પુરુષનો આત્મા સ્વચ્છ હોવાથી તમારા ગમે તેવા ખરાબ સંસ્કારથી કે મળથી તેને કાંઈ વાંધો આવતો નથી. તમારો આત્મા પણ મૂળમાં તો સ્વતઃ સિદ્ધ, સ્વચ્છ જ હોય છે. પણ તેના ઉપર મેલ હોવાથી તમને તેનાં દર્શન થતાં નથી.

અનેક વિષય વસ્તુના લોભના કારણે આત્મા ઉપર મળ સંચય થાય છે. એટલે ધન, દ્રવ્યાદિ જેવી વિષય વસ્તુ કોઈ કોઈ સત્પુરુષ માગી લે છે. જેની પાસેથી માગી લે છે તેના ઉપર સત્પુરુષની કૃપા થઈ અથવા ઉપકાર કર્યો એમ સમજવું. સર્વ વિષય વસ્તુમાં દ્રવ્ય જ મુખ્ય છે, કારણ કે તેના જ યોગે સર્વ વિષય વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે. તો સત્પુરુષને તે દ્રવ્ય જ આપવામાં આવે એટલે મેલ-પાપ-હરણ થાય છે. (અનુસંધાન પૃ. ૯ ઉપર)

(૩) જેઓ તલવાર વાપરશે તેઓ તલવારથી મરશે : બાઈબલ પરમહંસ યોગાનંદ

ઈતિહાસ તપાસતાં વાજબી રીતે જણાશે કે મનુષ્યના સવાલો નર્યા પશુબળથી ઉકેલાયા નથી. પહેલા વિશ્વયુદ્ધ-ભયાનક કર્મોએ જગતને ઠારી દે એવો હીમગાળો ઉપજાવ્યો, જેમાંથી બીજું વિશ્વયુદ્ધ જન્મ્યું. હવે માત્ર બંધુત્વની ભાવનાની ઉષ્મા જ દારુણ કર્મના હાલના વિરાટ હીમગોળાને પિગળાવી શકે નહિ તો એમાંથી જ ત્રીજું વિશ્વયુદ્ધ ફાટી નીકળવાનો સંભવ છે. ઈશ્વરે પ્રેમપૂર્વક મનુષ્યને અણુશક્તિની શોધ માટે પ્રેરણા આપી તે ખચીત આવી અપકીર્તિ માટે તો નથી જ.

યુદ્ધ અને ગુના કદી પણ સારું પરિણામ આપતાં નથી. નિરર્થક સ્ફોટક પદાર્થોના ધુમાડા પાછળ જે અબજો ડોલર વેડફાયા તેનાથી તો લગભગ રોગથી અને ગરીબીથી સદંતર મુક્ત એવી એક દુનિયા ઊભી કરી શકાઈ હોત.

ગાંધીજીનો અહિંસક અવાજ મનુષ્યની ઉચ્ચતમ ચેતનાને સ્પર્શે છે. પ્રજાઓનો સમૂહ મૃત્યુ સાથે નહિ પણ જીવન સાથે, વિનાશ સાથે નહિ પણ રચનાકાર્ય સાથે, ધિક્કાર સાથે નહિ પણ પ્રેમના સર્જનાત્મક ચમત્કારો સાથે સહકાર સ્થાપિત કરે એમ આપણે જરૂર ઈચ્છીએ.

મહાભારત કહે છે : ‘ગમે એવા નુકસાન માટે પણ ક્ષમા આપવી. મનુષ્યજાતિનું અસ્તિત્વ મનુષ્યની ક્ષમાવૃત્તિ ઉપર જ ટકી રહ્યું છે. ક્ષમા એ જ પવિત્રતા છે. ક્ષમાથી જ વિશ્વ ટકી રહ્યું છે. ક્ષમા એ વીરોની શક્તિ છે. ક્ષમા એ ત્યાગ છે. ક્ષમા જ ચિત્તની સમતા છે. ક્ષમા અને નમ્રતા એ આત્મસંયમીનાં લક્ષણો છે. સનાતન સદ્ગુણનાં એ પ્રતીકો છે.

ગાંધીજી કહે છે, ‘લોહિયાળ માર્ગે મારા દેશની સ્વતંત્રતા મેળવવા કરતાં જરૂર પડે તો યુગો સુધી હું રાહ જોવા તૈયાર છું.’ બાઈબલ પણ ચેતવણી આપે છે કે ‘જેઓ તલવાર વાપરશે તેઓ તલવારથી નાશ પામશે.

મહાત્મા ગાંધીએ લખ્યું છે -

‘હું મને પોતાને રાષ્ટ્રવાદી કહેવડાવું છું, પણ મારો રાષ્ટ્રવાદ આખા વિશ્વ જેટલો વ્યાપક છે. એ રાષ્ટ્રવાદમાં ધરતી પરનાં બધાં રાષ્ટ્રોનો સમાવેશ થાય છે. બીજી પ્રજાઓનો નાશ કરી તેની ભસ્મ ઉપર મારા ભારતનું ચણતર હું કરવા નથી માગતો. હું ભારતને એટલા માટે સબળ કરવા માગું છું કે એની સબળતાનો ચેપ અન્ય પ્રજાને પણ લાગે. આજના યુરોપનો એક પણ દેશ આવું બનવા દેવા તૈયાર નથી.’

અમેરિકાના પ્રમુખ વિલ્સને પોતાના ચૌદ સુંદર મુદ્દાઓ રજૂ કરતાં કહ્યું હતું :-

‘જો આપણો આ શાંતિ સ્થાપવાનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ જશે તો આપણે ફરીથી શસ્ત્રોનું શરણું લેવું પડશે. હું તે સ્થિતિ ઉલટાવવા માગું છું અને કહું છું કે આપણાં શસ્ત્રો તો ક્યારનાંયે નિષ્ફળ થયાં જ છે. હવે આપણે કાંઈક નવીન સાધન શોધીએ. ચાલો, આપણે હવે પ્રેમ અને સત્યરૂપી પરમાત્માની શક્તિને અજમાવીએ. આટલું મેળવ્યા પછી બીજા કશાની આપણને જરૂર નહિ રહે.’

લાઓત્સુનો ઉપદેશ છે કે ‘હિંસાનાં સાધનોની વૃદ્ધિ સાથે મનુષ્ય જાતિની આપત્તિઓ પણ વધવાની છે. હિંસાનો વિજય, શોકના ઉત્સવમાં પરિણમે છે.

પીટરે ઈસુને પૂછ્યું કે મારો ભાઈ મારી સામે સાત વખત ગુનો કરશે તોપણ શું હું તેને માફ કરું ? ઈસુએ કહ્યું, ‘સાત વખત નહિ પણ સિત્તેર ગુણ્યા સાત.’ વિરોધી સૂર કાઢતાં પીટરે કહ્યું ‘પ્રભુ, આ શું શક્ય છે ?’ છેવટે દિવ્ય અવાજ આવ્યો :

‘ઓ માનવ ! હું તમારામાંના દરેકને કેટલી વખત માફ કરું છું ?

‘યોગી કથામૃત’ પમી આવૃત્તિ, પૃ.૫૫૧

(આ પત્ર શ્રી નંદુભાઈને લખાયો છે. સં.)

અવળચંડા મનની રમતો તમે સમજતા રહો છો તે સારું છે. કોઈનાય વિશે આપણે અન્યથા વિચારો આણવાની જરૂર નથી. તમે વેપારમાં હતા ત્યારે વાત જુદી હતી, પણ અત્યારની મર્યાદામાં અને આપણે જે કામ હાથમાં લીધું છે, એ કામની સિદ્ધિને માટે એ જરૂરનું નથી. પૂજ્ય ગાંધીજી પણ બીજાઓને એમ જ કહે છે, કે બીજાઓએ તેમની (ગાંધીજીની) રીતમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા (ગાંધીજીવી) વિશ્વાસ રાખીને એમાં જોડાવું, નહિતર વેગળા રહેવું એ બહેતર છે. એટલે તમે મનના અવળચંડાવેડાને ઓળખીને એને કદી પણ મચક ના આપશો એટલી વિનંતી છે.

જેલમાં જતાં પહેલાં જે કંઈ વ્યવસ્થા કરવી ઘટે તે કરીને જશો એટલું જ કહેવાનું છે.

હવે, એ બાબતમાં તમારા મુદ્દાઓ વિશે :-

૧. આધ્યાત્મિક વિકાસ માટે જવાનું રાખ્યું છે, તે ઠીક છે.

૨. જેલમાં પ્રભુસ્મરણ પરની શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ વધશે એ સાચું છે. આરામી જીવન ગાળવાની ટેવ પડી ગઈ છે, તે જેલમાં જવાથી દૂર થશે તે પણ સાચું છે, પણ ગરીબાઈના જીવનનો ખ્યાલ ત્યાં ગયાથી આવશે એ યોગ્ય નથી.

૩. 'જેલમાં અપાર શાંતિ હશે અને મારી દુનિયા નાની બની ગઈ હશે.' એ તમારો ખ્યાલ તદ્દન ઊંધો છે. ત્યાં શાંતિ બિલકુલ હોતી નથી. એના કરતાં શાંતિ અહીં બહાર વધારે હોય છે, ત્યાં તો એટલી કટુતા, એટલું વિષ ઉભરાયેલું હોય છે, કે જો એમાં તટસ્થતા ના રાખી શકાય તો મૂઆ જ પડ્યા સમજવા.

કરાંચી, તા.૩૦-૪-૧૯૪૦

૪. પૂજ્ય ગાંધીજીના આદેશને અનુસરીને જેલ જવાનું રાખશો, તો એમાં કશું ખોટું નથી.

૫. જેલમાં 'રામ'ની ઝાંખી કેટલાકને થઈ છે, તે વાત સાચી છે, પણ જેલ જવાથી જ એ થશે એ ખ્યાલ ના રાખશો.

૬. સહનશક્તિ-માનસિક અને શારીરિક-કસાશે તે સાવ સાચું છે.

૭. નમ્રતા વધુ આવશે એનો તો તમે પોતે કેવી વૃત્તિ ત્યાં રાખ્યા કરો છો એના ઉપર ઘણો આધાર રહેશે.

૮. 'દુઃખે સાંભરે રામ' એ કહેવત છે ખરી, પણ આપણે આપણી આગળપાછળ કેટલાંયને દુઃખી જોઈએ છીએ, પણ તેઓ કદી 'રામ'ને યાદ કરે છે ખરાં ? કરવા જોઈએ તેવી રીતે ? જો એમ હોત તો તેમને દુઃખની કઠિનાઈ લાગત જ નહિને ? એટલે રામ સાંભરવા એ તો ભગવાનની મહત્ કૃપા હોય તો જ બને છે. તેથી જેલ જવાથી ભગવાનનું વધુ સ્મરણ થશે એ બરાબર નથી.

૯. જેલનો અનુભવ લઈ આવવા જેવો તો ખરો જ. હવે, મારા જેલજીવન બાબત તમને લખી દઉં. હું જેટલી વખત ગયો હતો તેટલી વખત તદ્દન શાંતપણે મૌન પાળીને રહેતો હતો. કોઈની સાથે ભળતો ન હતો. ભગવાનનું નામસ્મરણ સતત પળેપળ લેવાયા કરાય અને પ્રાર્થના એકચિત્તે કરાયા જાય એનો જ વધુ પ્રયત્ન કર્યા કરતો હતો. ગૂજરાત વિદ્યાપીઠવાળા શ્રી....ભાઈ મારી સાથે એકવાર હતા. એમની સાથે પણ ભાગ્યે જ એક શબ્દ બોલતો. ....ભાઈ સાથે આઠેક દિવસ રહેવાનું

બન્યું હતું ત્યારે પણ તેમ જ, પણ એમની સાથે થોડુંક બોલતો તે વાત નોખી.

તમે જેલમાં જાવ એમાં કશું જ ખોટું નથી, પણ આ વખતે જો લડત શરૂ થશે તો જેલ જવા ઉપરાંત પણ ઘણી આકરી કસોટી આપણી થવાની છે. અને સર્વસ્વ ફના-થોડાકોએ તો-કરવાનું આવશે તે પણ ખ્યાલ આપણે રાખવાનો છે, જોકે મેં તો વિચાર કશો કર્યો નથી અને એ બાબતનું દિલ હાલમાં તો નથી. પછીની વાત તો ભગવાન જાણે. બાકી, પહેલી બંને લડતમાં ખૂબ હોંશ હતી.

આપણે જેને સારા સારા (જેલની બહાર) માનતા હોઈએ છીએ એવાઓની પણ માનસિક સ્થિતિ જેલમાં નોખી જાતની હોય છે, કારણ કે બહાર સાધારણ રીતે માણસો દ્વિધા કે બેવડું જીવન જીવતા હોય છે. પોતાની અંદર જે હોય છે એને બહાર દેખાવા દેતા જ નથી. બુદ્ધિના પ્રતાપે તથા મનની વૃત્તિઓને દબાવી દઈને પોતે જેવા છીએ તેવા આપણે આપણને પણ જણાવા દેતા નથી, પણ જેલમાં તો તેવી સગવડને અભાવે અને અત્યંત ઘર્ષણને અંગે અંદરનું આપણું તત્ત્વ (સ્વભાવ વગેરે) ઉપર તરી આવે છે. અને આપણે આપણા અસલ જીવસ્વરૂપમાં ત્યાં દેખાઈ આવીએ છીએ. તે વેળાએ જો આપણી મનોવૃત્તિ સાક્ષીભાવવાળી અને આપણી પોતાની (પ્રભુપ્રેમની) તમન્નાવાળી તથા ચોક્કસ ભૂમિકાવાળી ના હોય તો આપણને એ કાદવમાં રગદોળાઈ જવાનો સંપૂર્ણ સંભવ રહે છે, તે જાણશો.

મારા વિશે જે કંઈ સારાનરસા વિચારો આવે તે દિલમાં સંઘરી રાખી ના મૂકવા. સ્પષ્ટપણે મને જણાવી દેવાનું રાખશો, તો તમને એ બાબતમાં જે કંઈ લખવું ઘટતું લાગશે તે લખીશ. □

‘જીવન પગરણ’, બી.આ., પૃ.૧૨૧

(અનુસંધાન પૃ. ૬ પરનું ચાલુ)

અગ્નિને ઈંધન ન મળે તો તે અગ્નિ આપોઆપ શાંત થઈ જાય છે, તેમ થોડો સમય પૂર્વ સંસ્કાર તમને ત્રાસ દેશે પણ પછી તો આપોઆપ જ શાંત થઈ વાસના બળી જાય છે. સત્પુરુષની અવસ્થા એવી હોય છે કે તેનો વાસનારૂપી અગ્નિ ઠરીને એટલો બધો શાંત થઈ ગયો હોય છે કે કેટલીએ વાસનાની વિષય વસ્તુ સામે આવે તેના યોગે વાસનારૂપ અગ્નિ તેમનામાં પુનઃ પ્રગટતો નથી. તેમના સહવાસથી તમારા જેવાનો જીવ પણ શાંત થાય છે.

સત્પુરુષ તરફથી થતો ત્રાસ સહન કરીને પણ ભક્તે સત્પુરુષનો સહવાસ છોડવો જ નહિ. આમ કરતાં કરતાં આત્મા સ્વચ્છ થયો એવું ક્યારે સમજવું? તો “તુલ્યનિંદાસ્તુતિર્મૌની” નિંદા કે સ્તુતિ બાબતમાં પરવા ન રહે ત્યારે અખંડ સુખનો અનુભવ થાય છે. લોકદૃષ્ટિએ સત્પુરુષની સર્વ ક્રિયા ભલે સારી કે ખોટી હોય પણ તે જગતના કલ્યાણ માટે જ હોય છે.

સત્પુરુષ સાથે જન્મભર સંબંધ રાખ્યો હોય તો મરણ પહેલાં નિદાન એક મહિના પહેલાં તેને આત્મા ઉપરનો મળ નષ્ટ થયાની ખબર પડે છે. પણ જેટલો મળ હોય તેટલો સમય લાગે છે. જેટલા પ્રમાણમાં આત્મા સ્વચ્છ થયો હોય તેટલા પ્રમાણમાં ખાતરીથી અનુભવ થાય છે. જો મરતાં પહેલાં પૂર્ણ અનુભવ આવે તો પછી તે થયો ‘જીવન્મુક્ત’. શરીર જાય તો વિદેહમુક્ત કહેવાય છે. □

‘શ્રીઉપાસની વાક્સુધા’ પ્ર.આ.પૃ.૧૦૪,

ગયેલા આત્માને...

પૂજ્ય શ્રીમોટાના સ્વજન શ્રી સી.બી.પટેલ (ચીમનભાઈ બબલદાસ પટેલ)નો, રહેવાસી વડાવી, તા. કડી હાલ મણિનગર, અમદાવાદ. તા. ૨૦-૧૨-૨૦૧૩ના રોજ દેહાંત થયો છે. શ્રીહરિ ગતાત્માને ચીરશાંતિ અર્પે એવી પ્રાર્થના છે.

-સંપાદક

તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ ઈસ્લામનો અર્થ શાંતિ, ખુદાની શરણાગતી એવો થાય છે. પવિત્ર કુરાન સમગ્ર માનવજીવનના ઉત્કર્ષ અને કલ્યાણ માટે છે. માનવ જાતને - સમાજને આચરણ માટે કુરાનમાં જે માર્ગદર્શનો આદેશો આપેલાં છે, તેમાં પાંચ પ્રકારનાં કર્તવ્યો (અરકાન) છે. જેના તાત્ત્વિક અર્થ નીચે પ્રમાણે છે.

- (૧) કલમા - મૌન
- (૨) નમાજ - નમ્રતા
- (૩) રોજા - સહિષ્ણતા
- (૪) ખેરાત - જકાત - દાન
- (૫) હજ - ત્યાગ અને બલિદાન

માનવ તરીકે આ દુનિયામાં જન્મ મળવાથી ખુદા સાથેના કરાર રૂપે આ કર્તવ્યો છે. માનવતા એ ધર્મનું હાર્દ છે. સમાજમાં અને જગતમાં એવા ધર્મના આચરણથી શાંતિ પ્રવર્તે છે.

(૧) કલમા - મૌન

અલ્લા સિવાય કોઈ બંદગીને લાયક નથી. મહંમદ (સ.અ.વ) અલ્લાના રસૂલ છે. તમામ વખાણ અને તારીફ માત્ર અલ્લા માટે જ છે. અલ્લા એક જ છે અને સર્વશક્તિમાન છે. તે હરહંમેશ શાશ્વત છે અને સારા આલમ સકળ સૃષ્ટિનો સંચાલક છે.

આધ્યાત્મિક (રૂહાનિયત)ની દૃષ્ટિએ આ કલમાનું મહત્ત્વ અને ગર્ભિત અર્થ કે સાર એ છે કે મૌન રહેવું-મૌન કેળવવું. સાંસારિક જીવનમાં રોજબરોજના વ્યવહારોમાં જે કાંઈ સારી-નરસી ઘટનાઓ બને છે ત્યારે તેમ જ માનવીનું ભલું કે બૂરું થાય છે તે માટે માનવી પોતાની જાતને આગળ કરે છે. સારા માટે માનવી પોતે યશ લેતો હોય છે અને જ્યારે ખરાબ કે અઘટિત થાય ત્યારે મુખ્યત્વે બીજા માણસને - અન્યને દોષિત ઠેરવે છે, પરંતુ માનવીને ખ્યાલ નથી હોતો કે દરેક જીવની ચેતનાનો સંચાર ખુદા કરે છે. એટલે

સારા કે નરસા માટે કોઈને યશ કે અપયશ આપવાને બદલે સર્વશક્તિમાન ખુદાને જ યાદ કરવા. ખુદાની મરજીનો સ્વીકાર કરવાથી મૌન જન્મે છે. આ રીતે ઈમાનનો સ્વીકાર કરવાથી મૌન ધીરે ધીરે કર્મ બનીને ખુદાની બંદગી બને છે. આમ આધ્યાત્મિકતા (રૂહાનિયત)નો પ્રથમ તબક્કો માનવી પ્રાપ્ત કરે છે.

(૨) નમાજ - નમ્રતા

નમાજ પઢવી એટલે નમ્ર બનવું, નમ્રતા ધારણ કરવી. રોજબરોજના જીવનમાં ડગલે ને પગલે બીજા માણસો-જીવો-સાથે વ્યવહાર થતો હોય છે. આવા દરેક વ્યવહારમાં નમ્રતા કેળવવી-નમાજ અદા કરવી એને ખુદાની બંદગી ગણવામાં આવે છે. નમાજની ક્રિયાઓનું તત્ત્વચિંતન, સબક આ પ્રમાણે છે :-

અઝાન : ભલાઈ તરફ આવવાનો જાહેર સંદેશ છે.

બુઝુ : પાંચ કર્મ અંગો (હાથ, પગ, આંખો, મોં, કાન)ને સ્વચ્છ કરવાની ક્રિયા છે.

તકબીર : ખુદાની મહાનતાનો સ્વીકાર કરવા અને માનવીને પોતાની જાતને શૂન્ય ગણવા માટે મનમાંથી અહંકાર દૂર કરવા માટેનો સબક છે.

કયામ : શિસ્તથી ઊભા રહેવું, મિથ્યાત્મિમાન ન કરવું (પોતાનું પેટ ઢાંકવું) અને ખુદાની સર્વોચ્ચતાનો સ્વીકાર કરવો.

રૂકુ : જૂકતા રહેવું, નમતા રહેવું, અકડાઈ છોડવી

કાયદા : ચેતનશીલ રીતે જાગૃતિ માટે બેસવાનો સબક છે.

સીઝદો કરવા : માફી માગવી, ક્ષમા યાચવી. પશ્ચાત્તાપ કરવો. ખુદાનું ઉત્કૃષ્ટ સર્જન ધરતી જમીનના ઉપકારો ગુણોને સમર્પિત થવું. યાદ કરી - નમન કરવું.

સલામ ફેરવવી : માત્ર પોતાનું હિત ન વિચારતાં આજુબાજુઓના લોકોની સલામતી ઈચ્છવી, ભલું ઈચ્છવું.

દુઆ માગવી : યાચના કરવી, બે હાથોથી જાતમહેનત અને ભલાઈનાં કર્મો કરવાનો સંકલ્પ કરવો.

નમાજની બંદગીમાં સૌએ એકબીજા સાથે અડીને ઊભા રહેવું એટલે એકબીજાનાં દુઃખ દર્દોમાં, આપત્તિઓમાં એકસાથે રહેવું. નમાજ કર્મશુદ્ધિ કેળવવાની કસરત છે. અજ્ઞાનતામાંથી માનવતા તરફ જવાનો માર્ગ છે. આચારશુદ્ધિથી કર્મશુદ્ધિથી હૃદયના વિકારો અને દુર્ગુણો દૂર થાય છે અને હૃદય પવિત્ર (પાક) બને છે. માણસની અંદરનો માલિકીભાવ દૂર થાય છે.

(૩) રોજા-સહિષ્ણુતા

મુસ્લિમ સમાજમાં રોજા-ઉપવાસ-ભલે રૂઢીગત રીતે થતા હોય પણ તેનું હાર્દ આધ્યાત્મિકતા (રૂહાનિયત) સાથે સંકળાયેલ છે. આખો દિવસ ભૂખ અને તરસ સહન કરવાથી સહનશક્તિ કેળવાય છે. ઉપવાસથી શરીરનાં ગાત્રો શિથિલ થાય છે અને માનસિક આવેગો સ્થિર બને છે. પરિણામે બુરાઈઓ છોડવાનો અને સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરવાનો સંદેશ હૃદયથી મળે છે. ભૂખ અને તરસ વેઠવાથી બીજા લોકોની કઠણાઈનો ખ્યાલ આવે છે. હૃદયમાં દયા-કરુણાનો વિકાસ થાય છે. વાસના-મોહ વગેરે વિકારોનું શમન થાય છે. લાંબેગાળે સંયમી બનાય છે.

રોજા-ઉપવાસ છોડવાની ક્રિયાને ઈફતારી (કષ્ટમુક્તિ) કહેવાય છે. પરંતુ કોઈનાં દુઃખ - દર્દ, પીડા-વેદના કે મુશ્કેલીમાંથી મુક્ત કરવું એ પણ સાચી ઈફતારી બને છે.

રોજા રાખનારે દિવ્ય વિચારો પ્રાપ્ત કરવા અને કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, ઈર્ષ્યા, અહંકાર જેવા વિકારો

ઉપર કાબૂ મેળવી સંતોષી જીવન જીવવાનો સબક છે. દરેક ધર્મમાં ઉપવાસ (રોજા)નું આધ્યાત્મિક મહત્ત્વ રહેલું છે.

(૪) ખેરાત-જકાત-દાન

ખેરાત-જકાત એટલે પોતાની આવક ઉપરનો ખુદાના માર્ગે ઉપયોગ કરવા માટેનો ફરજિયાત કર. કુરાનમાં જે ઈમાનની વાત કરી છે, તે ઈમાન કેળવવામાં દયા અને કરુણા પાયાની બાબત છે.

માણસ જગતમાં પોતાની રોજીરોટી માટે જે કંઈ મહેતન કરે છે કે ખેતીમાંથી જે કાંઈ પેદાશ થાય તે પૈકી કેટલોક ભાગ ખુદાના માર્ગમાં દીન-દુઃખિયાઓના કલ્યાણ માટે વાપરવા. આ રીતે ગરીબી-અમીરીની વિષમતા ઓછી કરવા માટે જકાત આપવી એક ફરજ બતાવેલ છે.

પોતાને મળેલ આવકને ખુદાનો ઉપકાર ગણી અન્ય જરૂરિયાતવાળાઓ માટે તેનો અમુક ભાગ વપરાય તે જકાતનો હેતુ છે.

ખુદાની નજરે બધા જ સરખા અને સમાન છે. દરેક જીવમાં ખુદાનું તત્ત્વ રૂહ (આત્મા) રૂપે છે. એટલે બધા જ જીવો ખુદાના છે. જકાત આપવાથી માણસની રોજી-આવક પાક-પવિત્ર બને છે. સાથેસાથે બીજાને સુખી કરવા કે જોવાથી જીવનમાં આનંદ અને શાંતિ મળે છે અને તે આનંદ કાયમી રહે છે. તેનાં ફળ સ્વરૂપે માણસને દુનિયામાં આવનારી હરકતો ઘટે છે. ખુદાનું રક્ષણ મળે છે.

જકાતનાં નાણાંનો ઉપયોગ ગરીબ, શ્રમિક, અજ્ઞાન, બાળકોના શિક્ષણ, વિધવા બહેનોને રોજગારી આપવા, અનાથ બાળકોના ઉત્કર્ષ, લાયાર માણસોની ભલાઈ વગેરે કામો માટે થવો જોઈએ. આ જ આજની તાતી જરૂરિયાત છે.

(૫) હજ-ત્યાગ અને બલિદાન

મુસ્લિમ સમાજમાં હજને એક ધાર્મિક ફરજની ક્રિયારૂપે જોવાય છે. ઈસ્લામના સ્થાપક પયગંબર

સાહેબની જે જન્મભૂમિ અને કર્મભૂમિ છે અને જ્યાંથી તેમને મહાનતાના દિવ્ય આદર્શો મળ્યા તે ધરતી અને તેની ઐતિહાસિકતાનાં દીદાર-દર્શન કરવા માટેની એક તમન્ના હોય તેને લોકો હજ માને છે. હજ કરવા માટે ખાસ કરીને પુરુષો મક્કાશરીફ જતી વખતે એક સિવ્યા વગરનું વસ્ત્ર એહરામ પહેરે છે. તે એહરામ (ઉપવસ્ત્ર) ફકીરી - સાધુતા ગ્રહણ કરવાના દિવ્ય સંકલ્પનું પ્રતીક છે, સાંસારિક મોહમાયાની નિવૃત્તિ અને ખુદાના માર્ગે શેષ જીવન જીવવાનો એક સંકલ્પ હોય છે. ઈસ્લામમાં સાંસારિક સંન્યાસનું મહત્વ નથી. પરંતુ હજ કરી, દુનિયાની મોહમાયાનો માનસિક રીતે સંન્યાસ કેળવી, નિસ્વાર્થ ભાવે સામાજિક સેવાનાં કાર્યો માટે જીવન સમર્પણ (વકફ) કરવાનો એ આખરી સંકલ્પ છે.

સામાન્ય રીતે સમાજમાં આ વિગત સમજ્યા વિના હજનો અરકાન અદા કરી સંસારમાં અગાઉ રહેતા હોય તે રીતે પોતાની જીવનશૈલી શરૂ કરી દેતા હોય તેવું જોવા મળે છે, તેનું મુખ્ય કારણ આ અરકાન પાછળનું તત્ત્વજ્ઞાન શું છે તેનાથી અજાણ અને અજાત છે. સંસારમાં પોતાની જવાબદારીઓ પૂર્ણ કર્યા બાદ ખુદા તરફના આભાર, ઋણ અને કૃતજ્ઞતારૂપે ખુદાના માર્ગે જીવન જીવવાનો હજનો એક ઊંચો સંકલ્પ છે. પોતાની પાસે જે કંઈ છે તે માત્ર ને માત્ર ખુદાનું જ છે અને તેનો ઉપયોગ ભલાઈના માર્ગે કરવાનો સંકલ્પ હૃદયમાં સ્થિર બને ત્યારે સાચી ફકીરી જન્મે ત્યારે ઈસ્લામના તત્ત્વજ્ઞાનની રીતે હજ ગણાય. □
'ઈસ્લામનું તત્ત્વજ્ઞાન', બી.આ., પૃ.૨૫

(૮) 'હરિવાણી ટ્રસ્ટ'ને દાન-ભેટ

ક્રમ	સર્વેશ્રી નામ	ગામ	રકમ રૂ.
૧.	શ્રીમતી હેમીની દક્ષેશકુમાર શાહ (જ્ઞાનદાન)	અમેરિકા	૧૧,૧૧૧/-
૨.	શ્રુતિ કામદાર	સીંગાપુર	૧૦,૦૦૦/-
૩.	શ્રી કેલાસબહેન પંડ્યાના જન્મદિન નિમિત્તે હસ્તે શ્રી શિવદત્ત ઠાકોરભાઈ પંડ્યા	લક્ષ્મીકુઈ-ભાદરણ	૫,૦૦૧/-
૪.	ચિ. જિજ્ઞેશ તથા અ.સૌ. નિધિનાં લગ્નના પ્રથમ વાર્ષિકદિન નિમિત્તે હસ્તે શ્રી દાનબંધુ નારણદાસ બાબુ	અમદાવાદ	૧,૧૧૧/-
૫.	દોહિત્ર ભાવિન અને દોહિત્રી પૂજાના શ્રેયાર્થે હસ્તે. જર્નાદન ભટ્ટ	ગાંધીનગર	૧,૦૦૧/-
૬.	એક સેવક	અમદાવાદ	૧,૦૦૧/-
૭.	મનજીભાઈ લવજીભાઈ રામાણી	રાણીપુરા, સાવલી	૬૦૦/-
૮.	કોકિલાબહેન કિશોરભાઈ બારાઈ	ચીન્નાઈ	૫૦૧/-
૯.	લોકચંદભાઈ એસ. મહેરાણી	સુરત	૫૦૧/-
૧૦.	શ્રીમતી જયશ્રીબહેન જ્યોતિન્દ્ર મહેતા	અમદાવાદ	૫૦૧/-
૧૧.	સદ્ગત જ્યોત્સ્નાબહેનના સ્મરણાર્થે હસ્તે શ્રી ભાસ્કરભાઈ સી. ભટ્ટ	અમદાવાદ	૫૦૦/-
૧૨.	દિનેશભાઈ આર. પાઠ્યા	મુંબઈ	૩૫૧/-
૧૩.	પ્રવીણભાઈ જયંતીલાલ મોદી	સુરત	૨૫૦/-
	આ સર્વેના અમો ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.		-સંપાદક

(ગતાંકના અનુસંધાને)

આરોગ્યની સજાગતા :-

સારા વિશ્વમાં સ્વાસ્થ્ય માટે જનઆરોગ્યની જાળવણી અસંભવત બની રહી છે, ત્યારે બાલ અબાલ સહેલાઈથી દિનપ્રતિદિન મોંઘી બનતી રહેલ દવાના ભરડામાંથી મુક્ત બની, જાતે જ પોતાનો નવરાશની પળોમાં, આરોગ્યના પાયાની જરૂરિયાત સમજી-જાણી શકે, જીવનભર ઉપયોગી બની રહે, 'વિના મૂલ્યે' શરીરની માવજત કરી શકે, તેવી જાગૃતિ (Health Awareness) વધી રહી છે. ૨૦મી સદી બીમારી અને તેના ઈલાજ (Treatment & Prevention)ની સદી બની રહી. આબાદીને જીવનશૈલીની સ્વસ્થ કળા દ્વારા, રોગ મુક્ત સમાજનું ઘડતર, તેમ જ આરોગ્ય ક્ષેત્રે "O" બજેટ પુરવાર કરવું, એ ૨૧મી સદીની સમાજ રચનાનો પડકાર બની રહેશે તે નિશ્ચિત છે.

આપણું શરીર પરમ ચેતનાનું, પ્રભુનું મંગલ મંદિર છે. જિંદગી આખરે તો પવિત્રતાની સાધના જ છે. આવાં પવિત્રધામોને અસ્વચ્છ રાખવાની આપણી કુટેવ બહુ જૂની છે. શરીર પ્રત્યે બેદરકાર રહેવું એ તો અધાર્મિક બાબત ગણાય, કારણ કે શરીરને આપણે ત્યાં ધર્મસાધન ગણવામાં આવ્યું છે. દેહ મંદિરમાં જે ક્યારો પેસી જાય તેને લોકો અન્ય જોખમકારી બીમારી જેવી કે બી.પી. કેન્સર, ડાયાબિટીસ, હૃદયરોગ, વા, વગેરેના નામે ઓળખે છે. સ્વામી વિવેકાનંદે કહ્યું છે તેમ "મનુષ્ય જ પરમાત્માનું હાજરાહજૂર મંદિર છે, એટલે એ સાકાર દેવતાની પૂજા કરો (તંદુરસ્ત રાખો), કારણ કે મનુષ્યથી શ્રેષ્ઠ આ દુનિયામાં વધુ કશું જ શ્રેષ્ઠ નથી."

આપણું શરીર પ્રાકૃતિક પંચતત્વોથી બનેલું છે. પ્રકૃતિના સાંનિધ્યમાં માનવીનો વિકાસ કુદરતી ક્રમાનુસાર થતો રહે છે. ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારેય પુરુષાર્થોને સિદ્ધ કરવા માટે શરીર એક સાધન છે. મનુષ્ય, જીવનની બધી પ્રવૃત્તિ શરીર, હૃદય અને બુદ્ધિ દ્વારા જ કરતો હોય છે. અંગ્રેજીમાં હેન્ડ, હાર્ટ અને હેડ એમ ત્રણ "H" તેની મહામૂડી છે. આ ત્રણ અક્ષરો જ ચેષ્ટા કરે છે. તેમને જ કર્મ, ભાવ કે ચિંતન ને જ્ઞાન કહેવાય છે.

આ શરીરનો સર્વોત્તમ રીતે ઉપયોગ કરવા માટે તે સ્વસ્થ અને નિરામય રહે તે માત્ર જરૂરી નહિ, પરંતુ અનિવાર્ય છે. કુદરતે બક્ષેલ સાત્ત્વિક ખોરાક તેમ જ શારીરિક સાર સંભાળ માટે અવયવોને જરૂરી હલન ચલન દ્વારા મળવો જોઈતો મસાજ-ટોનિંગ વગેરેનો આપણી દિનચર્યામાં અભાવ, તેમ જ કુદરતે આપેલ શારીરિક પીડા મટાડવાની કાર્યક્ષમ શક્તિ-(Self-Healing system)ની દરકાર ન કરતાં તેની સિધી અસર આપણા સાંધા અને સાંધાના જોડાણ ઉપર થાય છે, જે થકી રુધિરનો પ્રવાહ અનિયમિત બને છે અને પરિણામે આપણા શરીરમાં અનેક સમસ્યાઓ ઊભી થાય છે. દુર્ભાગ્ય છે કે આજના માનવીમાં એક એવી વિચિત્ર જડ પેસી ગઈ છે કે આર્થિક સધ્ધરતા જ બધું છે, અને સ્વાસ્થ્ય તેમ જ તંદુરસ્તી ગૌણ સમજી, આર્થિક રીતે સધ્ધર થવા માટે રાત દિવસ એ જ વિટંબણામંથી બહાર નીકળવા સિવાય બીજું કશું જ વિચારતો નથી, તેઓનું જીવન દોહલું બની જાય

છે અને તંદુરસ્તીના અભાવે દવાદારુનો આર્થિક બોજો વહન કરતાં જ જીવન વિતાવતાં જોવા મળે છે. સુખી જીવનની ચાવી સમૃદ્ધિ પાસે નથી પણ માણસના ચિત્ત પાસે છે. આરોગ્યમાં રોકાણ, “સલામત ભાવિનું સન્માન”ની સમજણની ઊણપ આજે વિસરાઈ ગયેલ જોવા મળે છે.

ઊજળી જિંદગી જીવવાની આશાના નહિવત્ સહારા, દિનરાત રજળતો ભટકતો, નિરાશાનાં વાદળોમાં ઘેરાયેલો, અકાળે વૃદ્ધત્વથી લદાયેલ, આજનો હતાશ માનવી જરૂર સમજે છે કે આધુનિક મેડિકલ સાયન્સ પાસે માનવજાતના તમામ રોગોનો ઈલાજ નથી, ત્યારે યોગ જેવી પ્રાચીન વિદ્યાની અપીલ ચુંબકીય બની રહે છે.

યોગાસનોની આવશ્યકતા :-

‘રોગના નિવારણ કરતાં, રોગની અટકાયત વધુ બહેતર’ એ જીવનનો સાચો અભિગમ છે. Yoga is an attitude of life. યોગ એ શારીરિક અને માનસિક સ્વાસ્થ્ય માટેનું સંપૂર્ણ વિજ્ઞાન છે, સાથે જ આધ્યાત્મિક ઉત્કર્ષ માટેનું દર્શન શાસ્ત્ર છે. યોગ ફક્ત તનના સ્વાસ્થ્ય માટે જ નથી, તે સવિશેષ મનના સંયમ તથા સંકલન કરવા માટે પણ અત્યંત આવશ્યક છે. તેમ છતાં, યોગ પાસે તમામ રોગોનો ઈલાજ પણ નથી. શ્વાસનું નિયંત્રણ ચંચળમનને સંયમમાં રાખી, પોતાના શરીરની અવેરનેસ-આંતરસૂઝ, સાથોસાથ સ્થિરતા-સ્ટેબીલીટી તેમ જ અંતઃચેતના કોન્સિયસનેસ સતેજ કરી શારીરિક સ્વાસ્થ્ય દ્વારા તંદુરસ્તી અને દીર્ઘાયુષ્ય બક્ષે છે.

તંદુરસ્તી બક્ષવા માટેની યૌગિક શારીરિક કસરતો (પોસ્ટ્યયર્સ/આસનો) ‘શરીર સ્થિર રહે અને મનને સુખ થાય એવી રીતે શરીરને રાખવું તે ઉત્તમ પદ્ધતિ અથવા યુક્તિ-આસન. યૌગિક કસરતો દ્વારા શરીરના અવયવો અને મસલ્સની તાલબદ્ધતા, સંકોચન-વિકાસદ્વારા ‘કરોડરજ્જુ’ને જોઈતી રીજીડીટી અને ફેલેક્સીબીલીટીની વચ્ચે-ઇલેસ્ટીસીટી જાળવી, શરીરની અંદર લોહીનું સચવાવું જોઈતું જરૂરી ઉષ્ણતામાન, તેમ જ વાયુનું સંપૂર્ણ પરિભ્રમણ શક્ય બનાવી શરીરને રીલેક્ષેશનનો-શિથિલિતાનો પરિચય કરાવે છે. શ્વાસોશ્વાસની ક્રિયા થકી ફેફસાંના સંકોચનને અવરોધો વિકસાવી પહોળા કરે છે, શારીરિક તંદુરસ્તી પ્રાપ્ત કરવી એ એનો ગૌણ હેતુ છે. આધ્યાત્મિક સ્થિરતા મેળવવા અને આત્માનું સ્વરૂપ જાણવા ઉત્સુક યોગસાધકોની દૃષ્ટિકોણથી યોગ વિશેની સરળ સમજણ સૌ પ્રથમ યોગને લગતાં અનેક પાયાના મુદ્દાઓ, જેવા કે યોગ એટલે શું ? યોગમાં શું જોડાય છે ? યોગનાં આસનો ક્યાંથી આવ્યાં ? યૌગિક આસનોની રચના માટેની સૈદ્ધાંતિક માન્યતાઓ ? શા માટે યોગાસન ? યોગ પ્રાણીજન્ય / પ્રાકૃતિક ક્યાંથી આવ્યો ? યોગનું મહત્ત્વ-કાર્યદક્ષતા શું ? શરૂઆત કોણે કરી “યોગ-પાયાની વૈજ્ઞાનિક સમજણ” અને સારા વિશ્વમાં શા મોટે સ્વીકાર્ય બન્યો ? જેવા ઘણા જ અટપટા સવાલોની હારમાળાની જિજ્ઞાસા સંતોષવાથી તે બહુ જ ઉપયોગી તેમ જ કારગત બની શકે. ઝૂં !

(ક્રમશઃ)

આ પ્રસંગોને વર્ષો વીતી ગયાં. પરંતુ કેટલાંક ચિત્રો તો સ્મરણપટ પર અંકિત થઈ ગયાં છે. મારા વિદ્યાર્થી જીવનમાં દરરોજ શાળાએ જતાં એક દૃશ્ય જોવા મળે. બજારની નજીક મોચીભાઈ, ધોબી અને એકાદ બે દરજીભાઈઓની વસ્તીમાં એકાદ રૂમ અને તેના પ્રમાણસરના નાના ખુલ્લા ઓટલાવાળા મકાનમાં લૂગડાં રંગવાનું કામ કરવા સાવલી ગામેથી ઘણાં વર્ષોથી કાલોલમાં આવીને આશારામ ભાવસાર વસેલા. આશારામ ભગત દરરોજ સવારે ભજન ગાતાં ગાતાં ફળિયે ફળિયે ફરે અને જે કંઈ રંગવાનું મળે તે લઈ ભજનની ધૂનમાં ઘેર આવી પોતાનો વ્યવસાય ચલાવે. આર્થિક સ્થિતિ તદ્દન નરમ. બીજી કોઈ આવક નહિ. રંગવાના કામની મજૂરીમાં ચાર બાળકોનું પોષણ કરવાનું હતું. નરસિંહ મહેતાનો અવતાર કહીએ તો ખોટું નહિ. આખો દિવસ અને રાતના તથા વહેલી સવારના ચાર વાગ્યાથી ભજનની ધૂન શરૂ થાય. સવારના રંગવા આણેલાં કપડાં રસ્તા પર ચૂલો સળગાવી રંગાય અને પતિપત્ની રંગેલાં કપડાં વાયરે વીંઝી સૂકવે. તે વખતે પણ ભજનની ધૂન ચાલુ જ હોય. મારી ઉંમર તે વખતે દસ કે અગિયાર વર્ષની હશે. મારા વર્ગમાં ભાઈ આશારામના મોટા દીકરા જમનાદાસ હતા. એટલે શાળાએ જતાં આવતાં સાથે જ હોઈએ. ભણવામાં હું પાછળ રહેતો. થોડોક રમતિયાળ સ્વભાવ, અને તોફાની વૃત્તિ પણ ખરી. એટલે શાળાના શિક્ષક મારે. ‘બાપુ’ નામથી સંબોધન કરી થોડો હાથથી તો થોડો સોટીથી પ્રસાદ આપે. મારી ફરિયાદ શિક્ષકો ઘર સુધી પહોંચાડતા. માતાપિતાની હૂંફ નાનપણથી જ મેં ગુમાવેલી એટલે કાકાની દેખરેખ નીચે ઉછરવાનું હતું. તાલુકામાં

ફોજદારી કરેલી એટલે કાકા પણ કડક. જરી જરી બાબતમાં ગુસ્સો કરે. મને માર પણ પડે. મારતાં બબડે, ‘‘તારે ધોબી, મોચી અને ભાવસારની સોબતમાં રહી જિંદગી બરબાદ કરવાની નથી. ભાવસારના છોકરાની ભાઈબંધી ચાલશે નહિ. ફરીથી જોઈશ તો ત્યાં જ ફટકારીશ.’’ આવી સખત ધમકી અને દાબ હોવા છતાં ભાઈ જમનાદાસની મૈત્રી છૂટી જ નહિ. જમનાદાસનું અને મારું બંનેનું ભણતર સરખું પણ કુદરતની કૃપા અજબ હતી કે ભાઈ જમનાદાસ સુંદર કવિતાઓ તથા વાર્તાઓ લખી શકતા, ગાઈ શકતા અને છટાદાર વાણીમાં પ્રવચન પણ કરી શકતા. ભાઈ જમનાદાસને ત્રણ ભાઈઓ ચૂનીલાલ, મુળજીભાઈ અને સોમાભાઈ. સામાન્ય રીતે બાળપણના જીવનમાં બાળકોને તોછડા નામથી બોલાવાય છે. તેમ ભાઈ ચૂનીલાલને પણ સૌ કોઈ ‘‘ચુનિયો’’ નામથી બોલાવતું. ભાઈ ચૂનીલાલ (હાલના પૂ. મોટા) ભણવાની જબરજસ્ત ઉત્કંઠા ધરાવતા. તે સમયે ઈ. સ. ૧૯૧૨ માં અંગ્રેજીના ચાર પાંચ ફ્લાસની શરૂઆત કાલોલમાં થઈ. તેમાં ચૂનીલાલની ભણવાની તીવ્ર ઈચ્છાને કારણે તે દાખલ થયા. નાગર ગૃહસ્થ શ્રી ઘનશ્યામભાઈ મહેતા અને શ્રી વિભુકુમાર દેસાઈ શિક્ષક તરીકે કામગીરી બજાવતા. ચૂનીભાઈ ભણવામાં હોશિયાર અને તીવ્ર બુદ્ધિવાળા હોવાને કારણે એમનો શિક્ષકો સાથે ઘનિષ્ઠ સંબંધ બંધાયો. તેમનો ઘણો સમય નાગરવાડામાં જ પસાર થતો હતો. ચૂનીભાઈ (પૂ. મોટા)નો સ્વભાવ મૂળથી જ પારકાં માટે ઘસાવાની વૃત્તિવાળો અને ગમે તેનું કામ કરવામાં તેમને જરીકે સંકોચ થતો નહિ.

પિતાની છત્રછાયા ગુમાવી બેઠેલા પૂ. મોટાને

અભ્યાસ અંગે શ્રી ઘનશ્યામ મહેતા તથા શ્રી વિભુકુમાર દેસાઈની હૂંફ હતી. એમની માતા તે વખતે બાળકોના પોષણ માટે દળણાં દળતી. ચૂનીલાલ ભારતના એક ઊંચી કોટિના સંત પુરુષ તરીકે જીવન જીવશે એવી તો કોઈને કલ્પના પણ ન હતી. સૌના દિલમાં એક જ ભાવના કે અનાથ બાળકો ભણીને પોતાનું જીવન સુવ્યવસ્થિત રીતે ચલાવે. પૂ. મોટાના મોટા ભાઈ શ્રી જમનાદાસ ભક્ત નામથી ઓળખાતા. સને. ૧૯૨૬ની પ્રથમ રાજકીય પરિષદ ગોધરામાં ભરાઈ તેમાં હું સ્વયં સેવક તરીકે ગયેલો અને ત્યાંથી આવ્યા બાદ અમે બે રાજકીય જીવનની વાતો કરતા. બંગાળના કાંતિવાદીઓના સમાચાર સાંભળતા. ભાઈ જમનાદાસ આર્યસમાજના આગેવાનોના સંસર્ગમાં આવ્યા. અને તેમાંથી પ્રેરણા મેળવવા લાગ્યા. તે અરસાની હોમરૂલ લીગની ચળવળમાં પણ જોડાયા. અને ત્યાર બાદ ઈંદુલાલ યાજ્ઞિકનો સમાગમ થયો એટલે હરિજન પ્રવૃત્તિમાં જોડાઈને નડિયાદમાં સેવાનું ક્ષેત્ર પસંદ કર્યું. એ અરસામાં મહાત્માજીના સંસર્ગમાં આવ્યા. ભાઈ જમનાદાસે ‘રૂડો મારો રેંટિયો’ એ ગીત ગાંધીજીને સંભળાવેલું અને કાલોલમાં મહાત્મા ગાંધીજીના મંદિર આગળ બહેનોની સભા થઈ તેમાં ભાઈ જમનાદાસને જોઈને ગાંધીજીએ એમને બોલાવી રેંટિયાનું ગીત ગવડાવેલું એ મને યાદ છે. ભાઈ જમનાદાસની આર્થિક સ્થિતિ નહિ જેવી. હરિજન પ્રવૃત્તિ અને ભાષણોને લઈ ક્ષયની બીમારીનો ભોગ બની ૧૯૨૦માં નડિયાદની હોસ્પિટલમાં દાખલ થયેલા, પરંતુ એ રોગ જીવલેણ નીકળ્યો અને પૂ. મોટાના ભક્ત મોટા ભાઈનું પચીસ વર્ષની ઉંમરે અવસાન થયું. પૂજ્ય મોટાને માથે બીજા બે ભાઈઓ અને વૃદ્ધ માતા તથા મોટા ભાઈની પત્ની અને બે બાળકોની જવાબદારી આવી પડી. એ અરસામાં પૂ.

મોટાએ મહાત્મા ગાંધીજીની હાકલને માન આપી બી.એ.નો અભ્યાસ છોડી દીધો. વિદ્યાપીઠમાં દાખલ થઈ તેને પણ છોડીને સત્યાગ્રહ આશ્રમમાં હરિજન પ્રવૃત્તિમાં પડ્યા. કુટુંબની કે પોતાની ભાવિ જીવનની દરકાર કર્યા સિવાય ફકીરી પસંદ કરી. વિચારોમાં સૌમ્યતા અને એકલક્ષી જીવનને કારણે ધાર્મિક જીવન તરફ ઢળ્યા. કમાવાનું લક્ષ્ય રહ્યું નહિ. ઈશ્વરોપાસનામાં લીન થયા. સ્મશાનમાં સૂઈ રહેવું, શરીર પર નહિવત્ કપડાં ધારણ કરવાં વગેરે કરતા. આ સ્થિતિમાં કાલોલ પણ આવેલા. તેમની વૃત્તિઓ તે વખતે સ્થિતપ્રજ્ઞની સ્થિતિમાં રહેતી.

સામાન્ય રીતે અંધારી રાત્રીએ સ્મશાનમાં એકલા અવધૂતની માફક રાત ગાળવી એ સામાન્ય માણસનું ગર્જું નહિ, પણ આ ધૂની પૂ. મોટા પૂર્વજન્મના સંસ્કારોએ જ સંતની કોટિમાં પહોંચી શક્યા છે. પંચમહાલ જિલ્લાનું એ સદ્ભાગ્ય છે કે એક જ કાળમાં એણે જંગમતીર્થ જેવા ત્રણ ત્રણ સંતપુરુષો પેદા કર્યા. એક ગોધરાના ‘બાપજી’ જ્ઞાતિએ પ્રજાપતિ. બીજા ‘રંગ અવધૂત’ પણ આ જ જિલ્લાના. અને ત્રીજા પૂજ્ય મોટા આ જિલ્લામાં જ ઊછરી મોટા થયા. પૂજ્ય મોટાના બાળપણનો વિચાર કરું છું ત્યારે થથરી જાઉં છું. એમના ઘરની આજુબાજુ મોચી ભાઈઓ તથા ધોબીઓ વસે. તેઓમાંના મોટા ભાગના દરરોજ રાતના દારૂમાં ચક્ર્યૂર રહે. જીભની ઉપર કાબૂ પણ રાખી ન શકે. રાત અને દિવસ બીભસ્ત ભાષા વાપરે. આવા અસંસ્કારી લતામાં પણ પરમાત્માની કૃપાથી સંતો પાકે છે એનો જીવતોજાગતો દાખલો પૂજ્ય મોટા છે. □

‘જીવનસ્ફુલિંગ’ (૧૯૭૩), પ્ર.આ., પૃ.૮૪

જે જે સાધકો જે એકસાથે સંકળાયેલા હોય તેઓ જ્યારે જ્યારે મળે ત્યારે પોતાના અનુભવની આપ લે કરે. કઈ કઈ રીતો ગ્રહણ કરવાથી ચેતના સાંકળ જળવાઈ રહે છે, કેવી કેવી રીતમાં મુકાવાથી શી શી સમજણ સાંપડે છે, કેવાં કેવાં દૃષ્ટિબિંદુઓ બદલાયાં કરે છે, કેવી કેવી રીતે શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ ચોંટતાં જાય છે અને સાધના અંગેના બીજા શા શા અનુભવો થાય છે, આ અંગે તેમણે ખુલ્લા દિલે વાતચીત કરવી જોઈએ તથા આગળ કેવી સાધનામાં એકાંગી, એકાગ્ર અને ચિંતનશીલ બની શકાય, તે બાબતનાં દૃષ્ટિબિંદુઓ પણ સાધકોએ માંહોમાંહે વિચારવાં ઘટે. તેઓ બધાં એક જ શરીરનાં જુદાં જુદાં અંગો છે, એવું જ્ઞાન આપણને હૃદયથી જાગવું જોઈશે. ગુરુ પ્રત્યેની પ્રેમભક્તિ જ્યાં સુધી સ્નિગ્ધતાવાળા પ્રેમહૃદયથી આપણામાં પ્રવર્તેલી હોતી નથી ત્યાં સુધી ગુરુની ચેતનાશક્તિ કે ભાવનાને આપણે બરાબર પકડી શકવાના નથી, તે જાતના અનુભવો દરેક સાધકે પોતપોતાની મેળે પોતાના જીવનમાં કરેલા હશે. તે અનુભવોનું નિરીક્ષણ તથા છણાવટ સાધકો માંહોમાંહે કરે એ ઘણું જરૂરનું છે અને આ વાતો તેઓ ખુલ્લા દિલે અરસપરસ કરે તે પણ જરૂરનું છે.

આપણે બધાં સાધના કરવા બેઠાં છીએ. આપણે આપણામાં ભગવાનને અવતારવા દૃઢ સંકલ્પ કર્યો છે અને એ આપણા જીવનનો નિર્ધાર બન્યો છે. તેવા આપણે આપણાં કર્મની અંદર પ્રેમભીનાં હૈયાંથી નહિ પરોવાઈએ અને તે તે બધું રંગસહિત નહિ કર્યા કરીએ તો પ્રભુનો પ્રેમ કંઈ ઉપરથી આવીને આપણામાં પડવાનો નથી. પ્રભુનો

આશ્રમ, સાબરમતી, તા.૨૩-૬-૧૯૪૮
પ્રેમ પણ ખરીદી શકાતો નથી. એ તો દિવસે દિવસે તેવા જ્ઞાનપૂર્વક થઈને તે તે કર્મો તેવી ભાવનાથી કર્યા કરીશું તો જ આપણામાં તે ઉદય થવાનો છે. વળી, જેને સાધન બનાવીને આપણે આપણા જીવનનો સાક્ષાત્કાર કરવો છે, તેને રજળતો મૂક્યાથી પણ તે બની શકવાનું નથી. આપણા પ્રેમને માટે તે તરફડે છે. આપણા પ્રેમ વિના તેનું જીવન કોરું કોરું તેને લાગે છે અને એ મળ્યા વિના એ આપણો કશો શુકરવાર વાળી શકે તેમ નથી. તો આપણા રોજિંદા વહેવારમાં આપણા હૃદયની ભાવના તેના પ્રતિ કેવી રહ્યા કરે છે, ને એમાંથી કેટલાં જીવંત પ્રાણ, ચેતનાશક્તિ આપણને મળ્યા કરે છે, તે સાધકે જ્ઞાનપૂર્વક સમજવું જ પડશે. એવી પ્રેમભક્તિ આપણા હૃદયમાં આપણે જ્યાં સુધી પ્રગટાવીશું નહિ ત્યાં સુધી હૃદય હૃદયનો મેળ પૂરો જામી શકવાનો નથી, અને એવા તાર જ્યાં સુધી મળે નહિ ત્યાં સુધી કયા પુલ ઉપર થઈને તે આવ જા કરી શકે? આપણને ગમે તેટલી મુશ્કેલીઓ હોય કે ગમે તેટલાં કઠણ કાર્યો હોય ત્યારે સાધક તે કઠણાશ કે મુશ્કેલીનો વિચાર મુખ્યત્વે નહિ કરે, પરંતુ તે પરમ ચેતનાશક્તિ (સૂક્ષ્મ ગુરુભાવના-પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ) એનું જ કેટલા પ્રમાણમાં ઊંડું મનન ચિંતવન થાય છે તેનું અને તે ભાવનાને પડકારી પડકારીને પોતાનામાં જાગૃતિ રાખ્યા કરીને એટલે કે અવતારીને તે તે કઠણ કર્મનો કે મુશ્કેલીઓને ઉકેલવાનું જ વિચાર્યા કરશે. જે સાધક મુશ્કેલીઓનો કે કઠણાશનો માથે ભાર રાખે છે કે ચિંતા કરે છે તે સંસારી છે, સાધક નથી. સાધકે તો પોતાની આત્મશક્તિ ઉપર શ્રદ્ધાવિશ્વાસ કેળવ્યાં

કરીને તે તે પરિસ્થિતિમાં-તે તે પરિસ્થિતિમાંથી - અગ્નિપરીક્ષામાંથી (જોકે સાધક પોતાની સમજણ પ્રમાણે તેનું તેને માની લે છે, બાકી ખરી રીતે જોતાં તો તેનામાં સહન કરવાની તાકાત હોય છે, તેટલું જ કુદાવવાનું પગથિયું તે આપણને આપતો હોય છે, કે જેથી તે કૂદી જતાં તેની શક્તિનો આપણને પરિચય થાય) વધુ ચેતનાશક્તિ મેળવવા માટે હંમેશાં પ્રેમપૂર્વકની સંપૂર્ણ તૈયારી કેળવવી ઘટે જ. જે સાધક ઉમળકાભેર તેવી તૈયારી બતાવી શકતો નથી, તે સાધક જીવનવિકાસની તક ગુમાવે છે, એમ આપણે સમજવાનું છે. ગુરુ એ કંઈ જડ ભાવના નથી, એ તો સાધકના જીવનના અનેક થરોમાંથી પસાર થતી અને તેને તેને અનુભવતી તથા તેને કેવી કેવી રીતે રૂપાંતર કર્યા કરવું તેની રીત અને તે માર્ગનું આકલન કરનારી સૂક્ષ્મ ચેતનાશક્તિ છે. એટલે સાધકને જીવનમાં આત્મસાક્ષાત્કારની જેમ જેમ તમન્ના વધતી જશે તેમ તેમ જ તે સાધનામાં ઊંડો ઊતર્યા સિવાય રહી શકવાનો નથી. કોઈ પણ પરિસ્થિતિથી આપણે હાર પામવાનું નથી. તેને યુદ્ધ આપ્યા કરવાનું જ છે. સાધકના જીવનમાં અનેક યુદ્ધની પરંપરાઓ જાગવાની જ છે, તે વિના તેનામાં ખમીર પ્રગટવાનું નથી. એટલે કશું પણ જીત્યા વિના આપણે મૂકી દેવાનું નથી.

પ્રત્યેક સાધકે પોતપોતાનો ઉકેલ કરતાં રહેવું જોઈએ અને તેવું થયા કરે તો જ તે પોતાના જીવનની મુશ્કેલીઓ પાર કરી શકવાનો છે. ગુરુ એ સૂક્ષ્મ ભાવના છે અને તેથી એ નિરાકાર ભાવના છે. અને તે રીતે હૃદયથી તેની મદદ લેવાનું આપણે રાખીશું અને તે રીતે તેનો સાક્ષાત્કાર, જીવનના પંથમાં, સાધનાના વિકાસમાં કે મુશ્કેલીઓનાં વમળમાં કે પરિસ્થિતિના ધર્મના ઉકેલમાં કરીશું તો જ તે ભાવનાનો ખપ છે. તેના પ્રત્યેનો હૃદયનો જીવંત સંપર્ક આપણો સતત રહ્યા કરે તે સાધકે લક્ષમાં સતત રાખ્યા કરવું જ પડશે. સાધકના જીવનમાં કંટાળાને, શોકને, નિરાશાને સ્થાન નથી. આ કંઈ માત્ર કલ્પનાની વાતો નથી, પરંતુ નક્કર હકીકત છે. તેનો સ્વભાવ કે પ્રકૃતિ તેને તેવી તેવી સ્થિતિમાં જ્યારે જ્યારે મૂકી દે, ત્યારે તેણે પોતાના હૃદયના ઊંડાણમાંથી જોર કરીને પોતાની ચેતનાશક્તિને પ્રગટાવવી જોઈશે, પોતાની ભાવનાને જ્વલંત કરવી જોઈશે, અને ગુરુની સૂક્ષ્મ ભાવનાની મદદ લેવાની કળા તેણે શીખી લેવી જોઈશે. એવી રીતે સાધક સમજી સમજીને (ધેલછાની રીતે નહિ) પોતાનામાં ગુરુની સૂક્ષ્મ ભાવનાને જીવતી રાખ્યા કરશે તો જ આપણો શુકરવાર વળવાનો છે. □

‘જીવન પાથેય’, બી.આ., પૃ.૧૦૫

॥ હરિ:ૐ ॥

રામનવમી-ઉત્સવ : ૨૦૧૪

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો સાક્ષાત્કાર દિન, રામનવમી સમૂહ સ્વજનોનો મિલન સમારંભ તા.૨૬-૪-૨૦૧૪ અને તા.૨૭-૪-૨૦૧૪ના રોજ સુરત મુકામે શ્રી બીરેન કિષ્ણકાંત છત્રપતિ પરિવારના યજમાન પદે યોજાશે.

ઉત્સવનું સ્થળ : એસ.એમ.સી. હોલ, દિવાળીબાગ, ઋષભ ચાર રસ્તા, રાંદેર રોડ, સુરત-૩૯૫૦૦૯
ઉતારાનું સ્થળ : સુગમ કોમ્પ્યુનીટી હોલ, ન્યુ ઈરા હાઈસ્કૂલ પાસે, અડાજણ પાટીયા, સુરત.

સંપર્ક : શ્રી કિષ્ણકાંત છત્રપતિ (મો.) ૮૮૬૬૬૦૧૪૮૬

-સંપાદક

(ગતાંકથી આગળ)

(૬) “સેવા ધર્મો પરમ ગહનો યોગીનામ્ અપ્યગમ્ય ।” યોગી લોકોને પણ અગમ્ય એવો આ સેવાધર્મ છે. પણ સેવા શા માટે કરવી જોઈએ? માણસને અભિમાન થાય છે કે, ‘આ હું કરું છું. આ મેં કર્યું’ આ બધું અહમ્ છે ને એ ઊંટ છે. તમે એને ગમે તે રીતે કાઢો, તોયે તે ગમે ત્યાંથી ઘૂસી જાય. અહમ્નું ભૂત ભગાડવું હોય તો સેવા એ સર્વ શ્રેષ્ઠ સાધન છે. પરમાત્માની સેવા, ગુરુની સેવા, માતાપિતાની સેવા, પતિની સેવા. સેવામાં પૂજા આવી જાય છે. સેવા એટલે માત્ર પગ દબાવવા, સ્નાન કરાવવું વગેરેમાં સેવા પૂરી નથી થતી. સેવા બહુ કપરી છે. સ્ત્રીઓ માટે પતિ-સેવા છે. પુત્ર પણ પોતાના માતાપિતાને પરબ્રહ્મ માનીને સેવા કરે તો એને પૂર્ણ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. સેવામાં માત્ર નવડાવવું, ખવડાવવું એ મહત્ત્વનું નથી. સેવા એ એટલી ગહન છે કે, એની વૃત્તિને અનુકૂળ થઈને તમારે જીવવાનું થાય. તમારી પોતાની કોઈ સ્વવૃત્તિ નહિ. પોતાનું અસ્તિત્વ લોપ કરી નાખવાનું. એનામાં ડુબાડી દેવાનું. એનામય થઈ જવાનું છે. ગુરુમહારાજ સેવા કરતાં કરતાં કસોટી પણ ઘણી કરે. તમને છોડાવવા માટે ઘણું ઘણું કરી નાખે. કોઈક દિવસ એવું થાય કે એના કરતાં ઘરે જતા રહીએ. આ અહમ્ને કાઢવું હોય તો સેવા એ સર્વશ્રેષ્ઠ સાધન છે.

ગુરુતણી સેવાથી ઈશની મૂંઢેરથી

મનતણા મૂળ તો કોક તોડે.

આપણે સ્મરણ કરીએ, એકનિષ્ઠા રાખીને પણ ‘હું’ સાથે રાખીને સેવા કરીએ... તોપણ અહં થઈ જાય. આ બધાનો ઉપાય સેવા છે. સેવા એટલે

શું? સેવવું. મા ઈંડાને સેવે ને એ સેવાઈ જાય. ઈંડું શું કરે? કંઈ નહિ. બચ્ચું હોય તો હલન ચલન કરે. આમ જાય, તેમ જાય. તો ગુરુની પાસે રહેવું હોય તો ઈંડું થઈને રહેવું પડે અને તમે જો ઈંડું થાઓને તો ગુરુ મા આવીને ઉપર બેસી જાય અને તમને એના સમય પ્રમાણે સેવી નાંખે. સેવવું, સેવાઈ જવું એ આ સેવાનું ફળ છે. પણ ગુરુ મહારાજ છે ત્યાં સુધી તો આ સેવા કરશો, પણ ન હોય ત્યારે શું કરશો? તો ગુરુમહારાજ આખા વિશ્વમાં વ્યાપેલો છે એવું સમજીને એની સેવા કરવી જોઈએ. આ વિશ્વના સર્જનમાં, માનવમાત્રમાં, પ્રાણીમાત્રમાં દરેકની અંદર ગુરુમહારાજ છે. એ ભાવ જાગ્રત થાય અને તમે કોઈની પણ સેવા કરો તો એ એમને પહોંચી જાય. “પ્રભુ કો જગ મેં, જગ કો પ્રભુ મેં ઈકતાર નિહાર ફીરો મનવા.” જગતની સાથે ઓતપ્રોત, જગતથી જુદો એવું નહિ. તો સેવાધર્મ કપરો છે. ગુરુસેવાનું ફળ સર્વની સેવા. તમે જે ઈષ્ટદેવને માનતા હોવ એને એવી રીતે સેવો કે બસ તમે સેવાઈ જાઓ. સ્મરણ કરો પણ સાથે સેવા કરો. પૂજા તો એની અંતરગત છે. ખરી સેવા આ છે. એકમાંથી અનેકમાં પરિવર્તિત થાય. ગુરુમહારાજ ચાલ્યા ગયા એટલે સેવા બંધ થઈ ગઈ એવું નથી. મારો ગુરુમહારાજ સર્વમાં છે. જ્યાં કોઈને દુઃખમાં જરૂર પડી, તો ત્યાં જઈ ઊભા રહો. અરે, એને દુઃખમાં તમે એક આશ્વાસન આપો તો પણ ગુરુમહારાજ પ્રસન્ન થાય. સેવાધર્મ આવો ગહન છે. એટલા માટે એને ગહન કહ્યો છે. આ સેવાધર્મનો આદર્શ ઘણો ઊંડો છે. એટલે સેવા એ મહાન છે. એટલા માટે “સેવો રે કોઈ સંત સુજાણ મારા વીરા રે, સેવા રે વિના અહમ્ ના ગળે રે.”

સંત સેવા વિના વાટ નવ એ જડે, માન મૂક્યા વિના ભાન નાવે, સ્મરણ અને સેવા એ બે સાથે કરીએ તો ગુરુમહારાજની પ્રસન્નતા-કૃપા-આપણી ઉપર ઊતરે. સેવાની વ્યાપકતા, વિશાળતા સત્પુરુષની સેવાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. ગુરુની સાચી સેવા એ છે કે, એના હૃદયમાં ઊઠતા ભાવોને તમે સમજીને તમારા જીવનને તેના જેવું નિર્મલ બનાવો, તે જ એની સાચી સેવા છે. ગુરુસેવા એ એક એવું અમોઘ ઔષધ છે કે જેથી તમારું જન્મોજન્મનું દારિદ્ર મટી જાય. જ્યાં સેવાની જરૂર પડે ત્યાં જઈને આ જીવ ઊભો રહે એ સાચી સેવા છે. એનો શ્વાસોશ્વાસ ગુરુની સેવા માટે જ છે. આપણે ગુરુની સેવા નથી કરતાં, પણ ગુરુ જીવે ત્યાં સુધી અને બ્રહ્મલીન થયા પછી પણ આપણી સેવા કરે છે. આપણે એમની કશી જ સેવા નથી કરતા, ફક્ત, સેવાના ભ્રમમાં રાચીએ છીએ. ગુરુસેવા એક એવી વસ્તુ છે કે, તમારે બીજું કશું - અટપટા શાસ્ત્રો કે બીજું કશું ભણવું જ ના પડે. સાવ અજ્ઞાની માણસ પણ સેવા કરી શકે. ગુરુસેવાનું સાધન તમને એવું લાગવું જોઈએ કે, ગુરુ એ મારું સર્વસ્વ છે. સહેલામાં સહેલી સેવા છે. એમાં ન જપ-તપ કશું જ ન જોઈએ. ન મંત્ર કરવો પડે. આ એની સેવા એ જ એની પૂજા પણ છે. ગુરુસેવા એ સર્વ સાર છે. પૈસાથી જ સેવા થાય એવું નહિ. સેવા તો કોઈનો હાથ પકડીને રસ્તો ઓળંગાવો તો તે પણ સેવા છે. કોઈને મુખથી આશ્વાસન આપો તો એ સેવા છે. આકાશમાં તમારા ખરાબ વિચાર ન આપો તે એ આકાશની સેવા છે. જમીન પર ક્યાંય ખરાબ રીતે ગંદવાડો ન કરીએ તો એ જમીનની સેવા છે. પાણીની પણ સેવા થાય. તમે એનો દુરુપયોગ ન કરો. એ પણ પાણીની સેવા છે. એકબીજાને ઉપયોગી થવાનું છે. અનાજનો બગાડ

ન કરવો. એ અન્ન ભગવાનની સેવા છે. આપણને ભગવાને જે કંઈ સંપત્તિ આપી હોય એનાથી બીજાની સેવા કરવી. સાચી સેવા-સાયું પૂજન શું? કોઈ પણ દુઃખી પ્રાણીની આંતરડી ઠારવી એ સાચું પૂજન છે. પછી એને અન્ન આપીને કે દિલાસો આપીને કોઈ પણ રીતે સેવા કરો તો તે ભગવાનને પહોંચી જાય છે. કોઈને બતાવ્યા સિવાય સેવા કરવાની છે. એ સેવાનું ફળ તમને અક્ષયસુખ આપે. આપણે ઘણી ગ્રંથિઓ લઈને આવ્યા છીએ અને કોઈ ઉપાયે છૂટતી નથી. ગ્રંથિઓ લોહીમાં ભળી ગઈ છે. તેને કાઢવા સામાન્ય દવા કામ ન આવે. તેને તો તેજાબ જોઈએ. તેને કાઢવા અનુભવી સંત ગુરુ જ જોઈએ. આપણા પૂર્વજન્મના સંસ્કારોમાં ગ્રંથિઓ રહેલી છે. હજારો જન્મોથી કાટ ચઢેલો હોય એને કાઢવા માટે આવો તેજાબ જોઈએ.

એ ગ્રંથિ એના સાંનિધ્યથી છૂટી જાય. કેટલીક માન્યતાઓ સમજ વિનાની ઘર કરી જાય છે. એટલા માટે સંતસેવા લખી છે ને એ સંતસેવાથી જ જાય છે. બીજો કોઈ ઉપાય નથી. દરેક વ્યક્તિનું સર્જન સેવા માટે થયું છે. આપણું સર્જન જ સેવા માટે છે. પરમ કૃપાળુ પરમાત્માએ વિશ્વ રચીને તમારી સેવા માટે અર્પણ કર્યું છે. પહેલા માતાપિતાની સેવા. માતાપિતા ન હોય તો કોઈના પણ માતા-પિતાની સેવા કરો તો તે તમારા માતાપિતાની જ સેવા છે. સર્વમાં માતા પહેલી છે, પછી ભગવાન છે. માત્ર ગુરુમહારાજની સેવા તમે સંકુચિત બુદ્ધિથી કરશો તો વિકાસ નહિ થાય. અન્યને તમે હીન ગણશો, તુચ્છ ગણશો તો તમારો વિકાસ રુંધાઈ જશે. કોઈ મોટી સેવાથી નહિ, પણ એક નાની સેવાથી, કોઈને એક લોટો પાણી પાઓ તો એ સેવા જ છે. કોઈના ઉપયોગમાં આવીએ ને એનું કાર્ય કરીને બદલામાં કંઈ ન લઈએ એનું નામ સેવા. સેવાનો બદલો સેવા.

(૭) શરણગમન (સમર્પણ)

શરણગમન કેવું ? શરણભાવ કેવો ? શરણગમન એ છેલ્લો ભાવ છે. એનાથી આગળ કંઈ નથી. ગીતા વાંચતા હશે એને ખબર હશે કે, “કરિષ્યે વચનં તવ” એમ અર્જુન કહે છે. પ્રભુ તમે જેમ કહો તેમ કરવા તૈયાર છું. આ છે છેલ્લો ભાવ. જેને પાંખો ફૂટી ન હોય એવું જે બચ્ચું હોય એનો શરણભાવ કેવો છે ? એની માતા, એની મા મોંમાં દાણા લઈને એના મોઢામાં નાખે છે. એ કંઈ કરતું નથી. બસ, ભૂખ લાગે ત્યારે ચીં ચીં કરે. તો આ બચ્ચાંનો શરણભાવ છે. તો આ શરણભાવ ત્યારે સિદ્ધ થાય છે જ્યારે પરમાત્માનાં ચરણમાં બધું મૂકી દઈએ, સંપૂર્ણ શરણ. સંતો તો એવું કહી ગયા છે કે, ઈશ્વર કે ગુરુ પાસે કશું માગવું નહિ. કંઈ ન માગો. એ બધું જ જાણતો હોય છે અને માગવું હોય તો એટલું જ માગજો કે મને તમારા શરણમાં રાખજો. નાના બચ્ચાંને કોઈ ચિંતા છે ? દસ દિવસનું બચ્ચું હોય એને પેટમાં દુઃખેને તો એની માને ચિંતા થાય. તે ઊંઘશે નહિ. આ શરણભાવ છે. તો આપણે એવા શરણભાવમાં જઈએ તો આ ભક્તિનાં બધાં પગથિયાં પૂરાં થઈ જાય. આખા જીવનનો સાર, ભગવાનનો સાર, બધા ગ્રંથોનો સાર એ છે કે મારો હરિ મને જે રીતે રાખે એ રીતે રહેવા હું તૈયાર છું. આપણને સંતાન નથી અને પ્રભુની આગળ માગણી મૂકી દીધી. એને ખબર છે કે, આને સંતાન મળશે તો જીવતર ધૂળ કરશે. માને ખબર છે કે, બચ્ચું સાપને પકડવા જાય છે, તો બચ્ચું ગમે તેટલું એને પકડવા જાય તો મા પકડવા નહિ દે. કોઈ પણ સંજોગોમાં મુકાઈ જાઓ તો પ્રભુનો પ્રસાદ માની સ્વીકારો તો ખરા. અનુભવ કરજો. જો સાચા શરણે ગયા હો તો બીજો વિચાર કદી કરશો નહિ. એની પાસેથી છૂટ્યા પછી દુનિયામાં તમને કોઈ શાંતિ નહિ આપે. એને જ

કોઈક દિવસ દયા આવશે કે આ જીવ દુઃખને સમજીને ભોગવી લે છે તો એને દુઃખ નહિ આપું. આ છે શરણભાવ. શરણભાવ છેલ્લો ભાવ છે. માત્ર એક દિવસ પૂરતા પણ એ હરિ આપણું રક્ષણ કરે છે કે નહિ એની ખાતરી કરી જુઓ. બહુ જ કપરું છે. સંપૂર્ણ શરણાગતિ એવી શરણાગતિ છે કે જ્યારે સ્વીકારો ત્યારે જીવન સાર્થક થાય. ભગવાન તો એટલો દયાળુ છે કે, આપણે સરળભાવે એના શરણે જઈએ તો એ આપણાં બધાં જ દુઃખ લઈ લે. ભગવાન કે ગુરુ પાસે માગવું હોય તો બીજું કંઈ નહિ માગવાનું પણ માત્ર શરણ માગો. “મને તારા શરણમાં રાખ, મારે કંઈ જોઈતું નથી અને છતાં તારે આપવું હોય તો મને એવી દૃષ્ટિ આપ કે બધે તારું જ રૂપ જોઉં.” સદ્ગુરુ બીજું કશું નથી આપતો. આપે છે તો માત્ર દૃષ્ટિ જ આપે છે. અત્યારે તમે જગતને જુઓ છો. એ દૃષ્ટિ આપે તો આખું જગત બદલાઈ જાય. પહેલાં તમે જેના માટે વર્ષો સુધી રડ્યા હતા તેના માટે જો દૃષ્ટિ બદલાઈ જાય તો આનંદ થાય. એ સદા તમને આનંદમાં રાખે અને તમારું સ્વરૂપ સમજાવે. એટલે ગુરુમહારાજ પાસેથી માત્ર શરણ માગવું કે મને તું એવો શરણે રાખજે કે ક્યારેય હું માથું ઊંચું ન કરું ને તારા ભ્રમભાવને સ્વીકારું. (સંપૂર્ણ)

‘જીવન્મુક્તિનાં સાત સોપાન’, પ્ર.આ.માંથી સાભાર □

ગયેલા આત્માને...

પૂજ્ય શ્રીમોટાના નડિયાદના સ્વજન ડૉ. વિનોદચંદ્ર કાશીરામ અમીનનો તા. ૧૫-૧૨-૧૯૧૩ના રોજ જઈફ વયે દેહાંત થયો છે. મૌન અનુષ્ઠાન દરમિયાન પૂજ્ય શ્રીમોટાએ સદ્ગતના બ્રહ્મરંધ્રમાં છેદન ક્રિયા કરી ઊર્ધ્વમાર્ગે ગતિમાન કરેલા. ગતાત્માને શ્રીહરિ ચીરશાંતિ અર્પે એવી પ્રાર્થના છે. -સંપાદક

(ગતાંકથી આગળ)

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો સંપર્ક થયા બાદ પહેલી વખત મારા હસબન્ડ ધીરુભાઈ સુરત આશ્રમમાં મૌનમાં એક સપ્તાહ માટે બેઠા. તે સમયે હું હોમિયોપથીની દવા કરાવવા માટે નવસારીમાં રહેતી હતી. પરંતુ ધીરુભાઈ મૌનમાં બેઠા એટલે હું આશ્રમમાં રોકાઈ હતી.

આ સમય દરમિયાન ભીખુકાકા સાથે મારી બીમારીની ખાસ કરીને જીર્ણ તાવ અને અનેક દવાઓ છતાં તે મટતો નથી તેની વાતચીત થઈ. એટલે ભીખુકાકાએ તો મને એમ જ કહ્યું કે તું બધું છોડી દે અને મૌનમાં બેસી જા, તારો તાવ જતો રહેશે. એટલે મેં એમને કહ્યું કે મૌન માટે મારું નામ નોંધી લો અને મારો વારો આવે ત્યારે મને નવસારી જાણ કરજો.

એકાદ મહિના પછી મૌનનો મારો સમય આવ્યો એટલે ભીખુકાકાએ મને નવસારી જાણ કરી. હું સુરત આશ્રમે પહોંચી ગઈ અને મૌનમાં બેસી ગઈ. શ્રીમોટા તે સમયે આશ્રમમાં ન હતા. મારા મૌનના સમય દરમિયાન ધીરુભાઈ, મારાં સાસુ અને પુત્ર શ્રી ગિરીશ આશ્રમમાં જ રોકાયાં હતાં. બીજે દિવસે શ્રીમોટા આવ્યા અને ધીરુભાઈ સાથે વાતચીત કરતાં શ્રીમોટાને જાણ થઈ કે હું ડાહ્યાભાઈ નાયકની દીકરી છું અને માંદી રહું છું એટલે મૌનમાં બેઠી છું. એક સ્પષ્ટતા કરવાની કે મારા પિતાજી ડાહ્યાભાઈ નાયક અને શ્રીમોટા પંચમહાલમાં સહકાર્યકર હતા.

શ્રીમોટાએ ધીરુભાઈને પોતાની પાસે બોલાવીને કહ્યું કે મંજુલાને ચિઠ્ઠી લખો કે 'મારા આજ સુધીના બધા સંકલ્પો પ્રભુએ ફળાવ્યા છે. તું

માંદી છે અને મૌનમાં બેઠી છે એની મને ખબર નહિ. સાત દિવસથી તો શું થાય ? એકવીસ દિવસ જોઈએ. ચાલો, સાત તો સાત. હું સંકલ્પ કરું છું કે, તારા રોગના જંતુ અહીં નાશ પામે અને તારી તબિયત સારી થાય. મારો આ સંકલ્પ પણ પ્રભુ ફળાવશે. તારે મને સાથ આપવાનો અને પ્રાર્થના કરવાની. બીજી કેટલીક સૂચનાઓ મૌનરૂમની બહાર બેસીને શ્રીમોટાએ મને આપી હતી. તેની વિગતો અત્યારે બરાબર યાદ આવતી નથી. મૌનરૂમમાં થરમોમિટર આપ્યું અને દિવસમાં બેત્રણ વખત તાવ માપતા જવાનું જણાવ્યું. ત્રીજે દિવસે મારો તાવ નોર્મલ થયો. લગભગ એક વર્ષથી જે તાવ નોર્મલ થતો ન હતો તે શ્રીમોટાના સંકલ્પથી ત્રણ જ દિવસમાં નોર્મલ થયો. તે પછી તો શારીરિક સુખાકારી ઘણી જ સારી રહે છે. હાલ મારી ઉંમર ૮૦ વર્ષની થઈ છે પણ શરીર ઉપરથી એનો ખ્યાલ જ ના આવે. ડૉક્ટરોને પણ નવાઈ લાગે છે. મોટાએ મને જે કહેલું કે તું તો ભાગ્યશાળી છે, તે કેટલું બધું સાચું છે. !

હું કેવડાત્રીજનું વ્રત કરું. ભાદરવા સુદ ત્રીજ એ કેવડાત્રીજનો દિવસ. આ દિવસે બહેનો શંકર ભગવાનની પૂજા કરે અને પોતાના સૌભાગ્ય માટે પ્રાર્થના કરે. એક વખત મારા આ વ્રતના દિવસે હું મૌનમાં હતી. યોગાનુયોગ શ્રીમોટા પણ આશ્રમમાં હતા. શ્રીમોટાની સેવામાં રહેતા ડાહીબહેનને મેં મૌનમાંથી ચિઠ્ઠી લખી કે મારા વતી તમે શ્રીમોટાની પૂજા કરી ચરણામૃત મને મૌનમાં આપશોજી.

આ વિગત શ્રીમોટાએ જાણી એટલે મોટાએ ડાહીબહેનને કહ્યું કે તમે પૂજાનો થાળ તૈયાર કરો, હું જાતે જ મૌનરૂમમાં જઈશ. ડાહીબહેને પૂજાનો

થાળ તૈયાર કરી મૌનરૂમમાં મોકલ્યો અને કહેવડાવ્યું કે પૂ. મોટા ખુદ મૌનરૂમમાં આવે છે. હું તો ખૂબ ખુશ થઈ ગઈ. પછી તો શ્રીમોટા મૌનરૂમમાં આવ્યા. મેં તેમની પૂજા કરી, પ્રાર્થના કરી, ચરણામૃત લીધું. એ પછી પૂ. મોટા વિદાય થયા. એક કેવડાત્રીજે પૂ. મોટા નડિયાદ આશ્રમમાં હતા. એટલે હું ત્યાં ગઈ હતી અને પૂજા કરી ચરણામૃત લીધું હતું. એક ત્રીજા પ્રસંગે પણ કેવડાત્રીજે શ્રીમોટાનું શંકર ભગવાનના સ્વરૂપમાં પૂજા કરવાનો મને લાભ કે લહાવો મળ્યો હતો.

પૂ. મોટાએ મને કહેલું કે હરિ:ૐ આશ્રમ તારું પિયર છે. કંઈ પણ ઉદ્દેગ થાય તો આશ્રમમાં આવી રહે જે. પૂજ્ય મોટાએ તો મારા ઉપર ઘણી જ કૃપા વરસાવી છે, પણ એ ઝીલવાની તાકાત - મનોબળ કે ભૂમિકા મારી નહિ એટલે એ બધું વ્યર્થ ગયું એમ હવે લાગે છે, પણ હવે અફસોસ કર્યે શું વળે ?

શ્રી ધીરુભાઈને સરકારના ઈન્ડસ્ટ્રી ડિપાર્ટમેન્ટમાં ડેપ્યુટી ડિરેક્ટરનું પ્રમોશન મલતાં વડોદરાથી તેમની બદલી અમદાવાદ થઈ, પણ એમને વડોદરા છોડવું ન હતું. માબાપ-ભાઈબહેન વગેરેથી દૂર જવું પડે એ એમને તો પરદેશ જવા જેવું લાગેલું. તેઓ સાબુ ડીટરજન્ટ પાઉડર બનાવવામાં હોશિયાર હતા. ઘણા લોકોને એ કામ તેમણે શિખવાડેલું એટલે મનથી વિચારે કે નોકરી છોડી દઈ આ સાબુ-પાઉડર બનાવવાનો ધંધો કરવો. હું તો તેમને કહેતી જ કે વેપાર ધંધો કરવાનું તમારા સ્વભાવમાં જ નથી. તમારા સાબુ-પાઉડર બજારમાં વેચાવા જાય એ પહેલાં અનેક સગાં સંબંધીમાં અને મિત્રમંડળમાં જ તેની વહેંચણી થઈ જશે. તેમની એક વાત સારી હતી કે કંઈ પણ કરતાં પહેલાં પૂ. મોટાની સલાહ લે. એટલે પૂ. મોટાને મળવા-સલાહ લેવા ગયા, તો મોટાએ તો ઘસીને ના પાડી

દીધી કે જે કરવું હોય તે કરો પણ કોઈ પણ સંજોગોમાં નોકરી છોડવાની નથી. અનાવલા ભાઈ વેપાર ન કરી શકે. આમ, નોકરી છોડવાનો વિચાર મનમાંથી કાઢી નાખ્યો.

પૂજ્ય મોટાએ સને ૧૯૬૪-'૬૫ના અરસામાં સુરત આશ્રમમાં મને કહેલું કે તું સવારે પાંચ થી છ વાગ્યાના સમયમાં જપ કરજે, મારું સ્મરણ કરજે અને તે સમયે હું પણ તારું સ્મરણ કરીશ. મારા જેવા પામર જીવ ઉપર આટલી મોટી કૃપા મોટાએ કરી, પણ એ સૂચનનો અમલ કરવાનો પુરુષાર્થ મારાથી ન થઈ શક્યો. એનો મનોમન ખૂબ પશ્ચાત્તાપ થાય છે. એ યાદ આવે ત્યારે દુ:ખ સાથે પ્રાર્થના કરી રાહત મેળવવા પ્રયત્ન કરું છું.

છેલ્લે મારું બંધ પડેલું ફેમિલી પેન્શન પણ પૂ. મોટાની કૃપાસહાયથી જ ચાલુ થઈ શક્યું છે. સ્વાતંત્ર્ય સેનાનીનું પેન્શન પણ મને મળતું હતું. અમેરિકાની સિટીઝનશીપ લીધી હોય તેમ છતાં ફેમિલી પેન્શન સરકાર બંધ ન કરી શકે એવું માર્ગદર્શન શ્રી ઈંદુકાકાએ મને આપેલું. તે પછી સ્વજન શ્રી રાજેન્દ્રભાઈ રાવલની સહાય મળી અને શ્રી પ્રભુદાસ જાનીએ ઓફિસોમાં ધક્કા ખાધા. આ બધાં સ્વજનોનો આભાર માનું છું. વર્ષોથી બંધ થઈ ગયેલું ફેમિલી પેન્શન પૂજ્ય મોટાની કૃપાસહાયથી જ હવે શરૂ થયું છે. બંધ પડેલાં વર્ષોની રકમ પણ મળી ગઈ છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાની કૃપાસહાયના અનેક અને અગણિત ઉપકારો અમારા પરિવારે અનુભવ્યા છે. તેમાંથી મુખ્ય મુખ્ય અને ખાસ યાદ આવ્યા તે પ્રસંગોને સ્વજનો સમક્ષ હરિભાવના માધ્ય દ્વારા રજૂ કર્યા છે. સર્વે સ્વજનોને ભાવપૂર્વક હરિ:ૐ. (સંપૂર્ણ)

□

(ગતાંકથી આગળ)

જીવનવિકાસની ભાવનાને કેળવવાને કાજે ને તેની પરાકાષ્ટાએ પૂર્ણત્વ પામી શકવાને કાજે પ્રભુકૃપાથી જે જે સાધનોનો અભ્યાસ થયા કરવાનું બન્યું છે, તે તે પગલાંની હકીકતનું જ્ઞાન હજી પણ મને રહ્યા કરેલું છે અને તેનો પણ રસિક ઈતિહાસ છે. પ્રભુકૃપા પ્રગટતાં તે પણ જ્યારે વ્યક્ત થવાનું હશે, ત્યારે થશે. એવી કશી ઉતાવળ નથી. અને આપણું સાધનાનું તેવું લખાણ વ્યક્ત થવાથી જગતને અને સમાજને લાભ થઈ જવાનો છે, એવું પણ કશું નથી. આપણા દેશમાં અનેક અવતારો થઈ ગયા, કેટકેટલા મહાત્માઓ પ્રગટી ગયા અને ખુદ હાલના કાળમાં પણ મહાત્મા ગાંધી ‘અહિંસા’ ‘અહિંસા’ પોકારી પોકારીને લોકોને તે પ્રમાણે વર્તવાને કહે છે, પરંતુ એ પ્રમાણે કોણ વર્તી શકવાનું? લોકોને કશી જીવનની તો પડી નથી. ખુદ શ્રીકૃષ્ણ અવતારી પુરુષ હતા, તોપણ તેમને તેમનાં કુટુંબીઓ પિછાની શક્યાં ન હતાં. અને સંબંધીઓ અને કુટુંબીઓ એવા જાદવો દારૂ પીને માંહોમાંહે લડીને સર્વનાશને પામ્યા. શ્રીમદ્ ભાગવત અને મહાભારત તો એમ કહે છે કે ખુદ કૃષ્ણને જ પોતાના કુળનો નાશ કરાવવો હતો તેથી તેમ બન્યું, પરંતુ મારો આ લખવાનો હેતુ જુદો છે. શ્રીકૃષ્ણ પોતે સાક્ષાત્ અવતારી પૂર્ણપુરુષ હતા, તોપણ તેમની અસર તેમના શરીરનાં સ્વજનો ઉપર યોગ્ય પ્રકારની પડેલી નથી, તે તો દેખીતી હકીકત છે. કેટલાયે મહાત્માઓને તેમનાં કુટુંબીજનોએ અવગણ્યા પણ છે અને અવહેલના પણ કરેલી છે, અને તેમના જીવનના મહત્ત્વને ભક્તિપૂર્વક તેઓ પારખી શકેલા નથી. આવા આવા મહાન ધુરંધર અવતારી પુરુષો પાકી ગયા અને કેટલાય

સંતમહાત્માઓ પાકી ગયા, અને તેમણે પોતપોતાના અમૂલ્ય અનુભવો વ્યક્ત કર્યા છે પણ ખરા, તેમ છતાં સમાજ તો છે તેવો ને તેવો જ રહ્યો છે. આવા આત્માઓના સંસ્કારને ઝીલનાર કોઈ નથી, એમ મારું લખવાનું તાત્પર્ય નથી. ગીતામાતા તો સ્પષ્ટ કહે છે કે તેના ભક્તને બચાવવાને માટે ભગવાન અવતાર લે છે. તેનો અર્થ તો એ છે કે તેવા મુક્તાત્માઓનો લાભ તેવા તેવા પ્રકારની ભૂમિકાવાળા જે જીવો હશે તેટલા જ માત્ર લઈ શકશે. એટલા માટે જ મારી જીવનવિકાસની સાધનાનો ઈતિહાસ લખવાને ઉતાવળ કરવાનું મને કદી પણ દિલ થયું નથી. તમને બધાંને આવા કાગળ લખી વ્યક્ત થવાનું પણ તમે બધાં મારી સાથે સાધનાના હેતુથી સંકળાયાં, તેવાં નિમિત્તકારણને લીધે જ એની કૃપાથી બને છે.

***

બીજાને સુધારવાની ફિકર-ચિંતા આપણે મૂકી દેવાની છે. બીજાની સેવા કરવાનો અને બીજાને સુધારવાનો ઈજારો લઈને જો આપણે ફર્યા કરીશું, તો આટલું તો સમજો કે જે આપણે જ હજી સુધરેલા નથી, તે બીજાને શું સુધારી શકવાના છીએ? સેવા કરવાની ધૂન તો ઉત્તમ છે, પરંતુ સેવા કરવા માટેનો અધિકાર જોઈશે. સેવા કરવાની ભાવનામાં પણ આપણે માણસોની સાથે સંબંધમાં, સંપર્કમાં આવવું પડે છે. આપણાં પોતાનાં પ્રકૃતિ ને સ્વભાવ જ્યાં સુધી દ્વંદ્વાત્મક છે ને અનેક પ્રકારના રાગદ્વેષથી તે ભરેલાં છે, તેવા પ્રકારનાં પ્રકૃતિ ને સ્વભાવથી સેવા કરવા જતાં સર્વ જીવોની સાથેના સંબંધમાં અને તેવા પ્રકારના કર્મમાં પણ (તેવા પ્રકારનું કર્મ પણ આપણાં પ્રકૃતિ ને સ્વભાવ વડે કરીને તે બધું થતું હોવાથી)

રાગદ્વેષ જન્માવતા રહીશું, ભેદ વધારતા રહીશું અને સંઘર્ષણ વધારીશું. આપણો હેતુ ભલેને ઉત્તમમાં ઉત્તમ હોય, પરંતુ આપણાં પોતાનાં પ્રકૃતિ ને સ્વભાવ ઉત્તમમાં ઉત્તમ નહિ હોવાથી એટલે કે રાગદ્વેષથી મોકળાં થયેલાં નહિ હોવાથી આપણાં પોતાનાં જ રાગદ્વેષાત્મક પ્રકૃતિ ને સ્વભાવ તેવા જ પ્રકારનાં કૂંડાળાં રચવાનાં છે, તે નક્કી જાણશો. આપણે બંને તો સેવાના ક્ષેત્રમાં હજી અત્યાર સુધી હતા, અને તે સેવાના ક્ષેત્રમાં આપણે ઘણા સમય સુધી કામ પણ કરેલું છે. સેવાની ખરેખરી સાચી યોગ્ય ભાવના જો પ્રગટેલી હોય, તો તેથી કરીને તો ભેદ ઘટે, કદાપિ વધે નહિ ને પરસ્પરનાં દિલનો સુમેળ પ્રગટતો રહે. આવા પ્રકારની ભાવનાત્મક સેવાથી સમાજની ભાવના પણ ઊંચી દશામાં જરૂર પ્રગટી શકે.

પરંતુ તે કરવા માટે પ્રથમ તો આપણે આપણાં પોતાનાં પ્રકૃતિ ને સ્વભાવને તેની સાત્ત્વિક ભાવાત્મક સ્થિતિમાં પ્રગટાવવાની ઘણી ઘણી જરૂર છે. આજકાલ તો જે તે કોઈ સેવાનો ઝંડો લઈને સમાજમાં ધૂમ્મા કરે છે, મહાત્મા ગાંધીજી તો ઘણીયે વાર શુદ્ધિ, શુદ્ધિની ભૂમો પાડ્યા કરે છે, પરંતુ તેમનું સાંભળે છે કોણ ? અને તે તો કહે છે કે ‘સ્વરાજ આવશે ત્યારે જો શુદ્ધિ નહિ પ્રગટી હોય તો તે આપણે પચાવી શકીશું નહિ.’ શુદ્ધિની અનિવાર્યતાની હકીકત તે બાંગ પોકારી પોકારીને સમાજ આગળ મૂકે છે, પરંતુ સાંભળે છે કોણ ?

***

ગાંધીજીના સિદ્ધાંતમાં ભગવાનનો ભાવ

તમારા એક કાગળમાં પૂજ્ય ગાંધીજીના સિદ્ધાંતની બાબતમાં કંઈક હતું, તો તે બાબતમાં લખવાનું કે એમના સિદ્ધાંતમાં પણ ભગવાનનો ભાવ જ વ્યક્ત થઈ રહેલો છે. તે આપણી પ્રજાને માટે ઘણો મહત્વનો છે અને પ્રજાના ઘડતરનું કામ કરી રહેલો

છે, પણ એમાં એક જ બાજુનું જે વધારે પડતું મહત્વ આપવામાં આવે છે, ને પકડમાં રહેવાનું થયું છે, તે જોકે લોકોને-આપણા દેશની પ્રજાને માટે જરૂરનું છે, તોપણ સાધનાની નજરે જોઈએ, તો એની પકડમાં કે કશા ઉપર એક જ બાજુનું વધારે પડતું મહત્વ ને ઝોક આપવામાં સાધકનો એ વાતાવરણમાં જ જકડાઈ જવાનો પૂરો સંભવ રહે છે, ને પછીથી એ જ દૃષ્ટિથી પર થઈને સમગ્ર રીતે જોવાની અને અનુભવવાની વૃત્તિ અને વલણ સાધક ગુમાવી બેસે એવો પૂરો સંભવ રહે છે. તેથી, તે ઓછો ઉપયોગી છે. એટલે આપણે તો એની પ્રત્યે સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિભરી નજરે જોવાનું છે, એટલું જ નહિ પણ જે જે બધાં એ યજ્ઞમાં હોમાતાં હોય, ઝુકાવતાં હોય તે બધાં સાથે ખૂબ પ્રેમભરી હમદર્દી ધરવાની છે. તે ઉપરાંત, આપણાથી કશાની પકડમાં જકડાઈ ન જવાય, એટલું સાવચેતીભર્યું લક્ષ રાખીને પછી એ બાબતમાં જે કંઈ થઈ શકે તે કરતાં રહેવું ઘટે છે. કોઈ પણ જાતના ઊર્ધ્વગામી પથિકને એને ઉત્સાહમાં, એના વલણમાં, એના જોમમાં, સાહસમાં, હિંમતમાં ને હોમાવાની તમન્નામાં કોઈ પણ જાતનો દ્વિધાભાવ થાય, એના દિલમાં ગડમથલ કે હલનચલન થાય એવું કશું આપણાથી થવું ન જોઈએ, એનો મતિભ્રમ કરાવવામાં આપણાથી પડાય નહિ. □

‘પ્રેરકવિભૂતિ મહાત્મા ગાંધી’ બી.આ., પૃ.૨૬

ગયેલા આત્માને...

પૂજ્ય શ્રીમોટાના સ્વજન અને હરિ:ૐ સત્સંગ મંડળ, અમદાવાદના સક્રિય સભ્ય શ્રી ભાસ્કરભાઈ સી. ભટ્ટનાં ધર્મપત્ની જ્યોત્સ્નાબહેનનો તા. ૨૮-૧૧-૧૯૧૩ના રોજ દેહાંત થયો છે. શ્રીહરિ ગતાત્માને ચીરશાંતિ અર્પે એવી પ્રાર્થના છે. **-સંપાદક**

જેટલા જેટલા મહાન પુરુષ થઈ ગયા તે બધા એકાંતમાં રહીને જ કાર્યસિદ્ધ થયા. એકાંતમાં છ ગુણ છે.

સૌપ્રથમ તો ભજન અને વિચારની સિદ્ધતા એકાંતમાં થાય છે. ચિત્તની વૃત્તિને ભગવાનમાં લીન કરવી અને સર્વ પદાર્થનું વિસ્મરણ કરવું એ એકાંત વગર બની શકતું નથી; કારણ કે માયાના સર્વ પદાર્થ જીવને બંધન કરવાવાળા છે. જિજ્ઞાસુની બુદ્ધિ વિશે એવું બળ ભાગ્યે જ હોય કે તે સંસારમાં નિર્લેપ રહી શકે.

મહાપુરુષોને આદિ અવસ્થામાં પહોંચી ગુફામાં રહેવું પડે છે. જ્યારે પૂર્ણ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે દેહના વ્યવહાર પૂરતો જ તે જગતમાં દેખાય છે. બાકી, ચિત્ત તો ભગવાનમાં જ રહે છે. મહાપુરુષો કહે છે કે, ભગવાનની પ્રીતિ, જગતની પ્રીતિથી સંતને વિરક્ત કરે છે. એક સંત કહે છે કે હું ત્રીસ વર્ષથી ભગવાન સાથે વાતો કરું છું, પણ જગતના લોકો એમ ધારે છે કે અમારી સાથે બોલે છે. આવી અવસ્થા અસંભવિત નથી, કારણ કે જ્યારે કોઈ ને કોઈ પદાર્થમાં અત્યંત પ્રીતિ થાય છે, ત્યારે જનસમૂહમાં બેઠેલો હોવા છતાં તેનાં વચનો સાંભળતો નથી કે તેને તે જોતો પણ નથી. છતાં એવી અવસ્થાનું અભિમાન કરવું અયોગ્ય છે, કારણ કે ઘણા પુરુષો એવા હોય છે કે લોકોના મેળાપમાં તેની બુદ્ધિ બગડે છે. લોકોની સાથે જેને વાદવિવાદ કરવાની અધિક પ્રીતિ છે, તે બુદ્ધિહીન છે. લોકોના મેળાપમાં જેની પ્રીતિ છે તે અત્યંત નિર્ધન છે.

ભજનનું રહસ્ય અભ્યાસથી જ સમજાય છે અને વિચાર તથા જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. એ જ સાધનાનું મૂળ છે. એ અભ્યાસ એકાંત સિવાય થઈ શકતો નથી. એકાંતથી ઘણા પાપથી છુટાય છે. લોકોની સંગતિમાં પાપ રહેલાં છે, તેનાથી કોઈ વિરલા જ બચી જશે.

પ્રથમ પાપ નિંદા છે, તેનાથી ધર્મ નષ્ટ થાય છે. બીજું કોઈનું અપકર્મ જોઈ તેને ઉપદેશ ન કરે તો શાસ્ત્રની આજ્ઞાથી વિમુખ થયાનું પાપ થાય છે. અને તેને પાપથી બચાવવા ઉપદેશ કરે પણ તે સાંભળવાની તેની ઈચ્છા ન હોય તો તેની સાથે વિરોધ થાય છે. ત્રીજું પાપ દંભ છે. જેમ કે કોઈ માણસ બીજાને જોઈને કહે કે તમને મળવાની મને ઘણી અભિલાષા હતી. આવી વાત હૃદયથી કરાતી ન હોવાથી એ દાંભિક વર્તન છે. ચોથું પાપ એ છે કે જેની સંગતિ કરીએ તેનો સ્વભાવ આપણામાં દૃઢ થાય છે અને તેની આપણને ખબર પણ રહેતી નથી. જેમ મહાપુરુષની સોબતથી હૃદય કોમળ થાય છે, તેમ ભોગીની સોબતથી હૃદયમાં ભોગીની રુચિ ઉત્પન્ન થાય છે.

એકાંતનો ત્રીજો ગુણ એ છે કે, સંસારમાં ઈર્ષ્યા, વેરભાવ, પંથોનો વિરોધ વગેરે જે વિઘ્નો ઊપજે છે તેનાથી બચી જવાય છે. ચોથું લોકોની ઉપાધિથી મુક્ત થવાય છે. પાંચમાં એકાંતમાં રહેનારાથી સર્વ નિરાશ થાય છે અને તે પોતે પણ સર્વથી નિરાશ રહે છે, આશા સર્વ દુઃખનું મૂળ છે. માટે, નિરાશ બનવાને માટે એકાંત સ્થાન ઉત્તમ છે એકાંતનો છઠ્ઠો ગુણ એ છે કે, મૂર્ખ અને પાપીની સંગતિથી મુક્ત રહેવાય છે.

જેટલા પરમાર્થના લાભ છે, તે એકાંતથી નથી મળતા, પણ સંત સમાગમથી મળે છે. સંગતિથી વિદ્યાનો લાભ મળે છે.

માટે, જ્યાં સુધી યથાર્થ વિદ્યા પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી એકાંતવાસ ફળદાયી નથી. વિદ્યા પ્રાપ્ત કર્યા પહેલાં જે એકાંતમાં સ્થિત થાય છે તે નિદ્રા અને વ્યર્થ સંકલ્પોમાં પોતાનો સમય વ્યતીત કરે છે. જેમ રોગીએ વૈદ્યનો સંગ છોડવો હિતાવહ નથી તેમ જીવની બુદ્ધિ વિદ્યા વિના રોગી હોય છે. □

‘વાર્તાલાપ’, પૃ. ૫૬૪ પ્રેષક : ભીખાભાઈ રાઠડિયા (સુરત)

રામશરણ માત્ર, કરાવે નૈયા પાર,
ભવસાગર તરવા રહીમ, બીજો ન ઉપાય.

લક્ષ્મી તો ચંચલ રહીમ, મૂર્ખ જ માને મારી મારી,
એ તો પત્ની નારાયણની, કેમ રહે કોઈની થઈ ?

રણે, વને, દર્દે કે વિપદે રહીમ, રડતાં રડતાં ન મરવું,
એ હરિ શું સૂઈ ગયો છે, જેણે જનની જઠરે રક્ષણ કર્યું ?

એક સાધે સર્વ સધાય, સર્વ સધાતાં સઘળું જાય,
રહીમ મૂળને જ પાણી પવાય, તો ફૂલ, ફળ સર્વે પમાય.

- કવિ રહીમ

'કવિ રહીમના દોહા', પ્રથમ આવૃત્તિમાંથી સાભાર

HARIBHAV JANUARY - 2014

Regd. under RNI No. 65683/96 & Permitted to Post at AHD PSO
on 10th of every month under Postal Reg. No. GAMC/1208 / 2012-2014
issued by SSP AHD valid upto 31-12-2014
Licence to Post without Perpayment of postage No. CPMG/GJ/91/2012-2014
valid upto 30-6-2014

- પરિસ્થિતિ એટલે વ્યક્તિગત વિકાસની સાધનસામગ્રી.
- પ્રાણશક્તિનો નાશ થઈ જાય, તેમ છતાં વાસનાઓ શેષ રહી જાય તેનું નામ મૃત્યુનો ડર.
- જગ કી સેવા, ખોજ અપની, પ્રીતિ પ્રભુ સે ભજિએ જિંદગી કા રાજ હૈ, જાનકર જી લીજિએ.

- પ્રજ્ઞાયક્ષુ સ્વામી શરણાનંદ

'સાધકોના શરણાનંદ', પ્રથમ આવૃત્તિમાંથી સાત્માર

Printed and Published by **Prabhudas Jani**, on behalf of 'HARIWANI TRUST'

11, Dada Rokadnath Society, Ahmedabad - 380 007.

Printed at **Sahitya Mudranalaya Pvt. Ltd.** Ahmedabad - 380 022.

Phone : 079- 25469101/2

Published at Ahmedabad. Editor : **Prabhudas Jani.**

E-mail : harivanitrust@yahoo.com

Designer : Mayur Jani / Mobile : 9428404443 / E-mail : janimj@yahoo.com